

14644

Ա. ՅԱԴԵՅԵՎ

ՅԵՐԵԲ ՄԱՅ

(ՀԱՏՎԱԾՆԵՐ «ԽՈՐՏԱԿՈՒՄ» ՎԵՊԻՑ)

ԽՍՀՄ ԺՈՂ. ԿԵՆՏ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ, ՄՈՍԿՎԱ, 1931

05.09.2013

19 NOV 2010

2036

891.71	Տարած
\$-14	Երես 502

Մ. Բ	22/11/56		
2109	7:57		
1613	30/11/56		
Ս. Բ	20/11/56	Բայ	
148	669	14/11/56	

891.71
 4
 \$-14
 պ.

Ա. ՖԱԴԵՅԵՎ

ՅԵՐԵՐ ՄԱՅ

(ՀԱՏՎԱԾՆԵՐ „ԽՈՐՏԱԿՈՒՄ“ ՎԵՊԻՑ)

Քարգանցի Ա. Տ.-Ի.

2036

13203-57

Այստեղ հատվածաբար տրված կտորները միայն մի մասն են կազմում Ա. Փարեյեվի «Մորտակում» վեպի: Այս յերկը ըստ իր կառուցվածքի ավելի շուտ խրոնիկայի, քան վեպ: 1918—1920 թ.թ. սպարտիզանական պատերազմը նկարագրող յերկերի շարքում «Մորտակումը» ամենաառաջին տեղն է գրավում: Այս գրքում հեռաբերականն այն է, վոր մասսային համեմատաբար քիչ տեղ է տրված և ամբողջ ուշադրությունը կենտրոնացրած է առանձին գործող անձանց հոգեբանություն և նրանց կազմակերպելու վրա: Հեռաբերական է նաև այն, վոր վեպը գրված է վողջախոհ նատուրալիստական տոներով, առանց իրեալիզացիայի, առանց հերոսական ոտմանաիկայի:

Գլխավոր գործող անձինք՝ Լևինսոնը, Մետելիցան և մյուսները նկարագրված են սովորական, առանց պողպի, առոյա և բնական կերպով, այսինքն հերոսական ելեմենտը ստորացված է, նսեմացրած: Այս հատվածում տրվում է գործողություն, դեկավորություն աստիճանական հասունացումը: Հատվածում տրված են Լևինսոնի, հոտաղ Մետելիցայի, պարտիզան Մորոզկայի, ինտելիգենտ Մեչեկի ընույթագրերը — վեպի վերջի ամենագեղեցիկ հատվածներից մեկը:

ՄԵՏԵԼԻՑԱՅԻ ՀԵՏԱԽՈՒՂՈՒԹՅԱՆԸ

Մետելիցային հետախուզման ուղարկելիս, Լևինսոնը նրան հրահանգեց նույն գիշերն և եթ վերադառնալ: Սակայն այն գյուղը, ուր ուղարկված էր Մետելիցան, ավելի հեռու յեր ընկած, քան կարծում էր Լևինսոնը: Մետելիցան զորամասից բաժանվեց ցերեկվա ժամը 4-ի մոտ և բարեխղճորեն քշում էր իր ձին, գիշատիչ թռչնի պես կռանալով, կատաղի ու զվարթորեն լայն բաց արած բարակ պնչերով, կարծես հարբած այդ կատաղի ընթացքից հինգ որվա դանդաղ ու տաղտկալի կացությունից հետո, — սակայն մինչ մթնշաղ նրա յետևից անպակաս վազում էր աշնանային տայգան, — խոտերի շշուկով, մեռնող որվա ցուրտ ու տխուր լույսի տակ: Արդեն բոլորովին մութն էր, յերբ նա դուրս յեկավ, վերջապես, անտառից և սանձահարեց ձիուն մի հին ու փտած, խարխուլ կտուրով տնակի առաջ, վորտեղից, ինչպես յերևում էր, վաղուց հեռացել էին մարդիկ:

Նա կապեց ձին և, գերանի փխրուն ու փտած ծայրերը ձեռքերով գրկած, բարձրացավ մի անկյուն, իրեն մի մութ ծակի մեջ ընկնելու վտանգին յենթարկելով, մի ծակ, վորտեղից փտած ծառի և խեղդված խոտերի զարշելի հոտ էր փչում: Բարձրացած իր պիրկ, կիսակոր վոտքերի վրա, նա կանգնած էր տասը բոպե անշարժ, աշաւուրջ, մութը հետախուզող հայացքով և գիշերը ունկընդրող լսելիքով, ինքը անտեսանելի անտառի մութի ֆոնի վրա, ավելի ևս նման էր գիշատիչ թռչնի: Նրա առաջ փոված էր մի մռայլ հովիտ մութ խուրձերով ու պուրակներով, վոր յերկու կողմից շրջապատված էր մի շարք մանր բլուրներով, վորոնք խիտ սևին էյին տալիս աստղալի յերկնքի անհամբուր ֆոնի վրա:

Մետելիցան թռավ թամբին և ճանապարհ ընկավ: Ծանապարհի սև, վաղուց ի վեր անցորդ չտեսած գծերը հազիվ նկատելի էյին խոտերի մեջ: Մթության մեջ բարդիները բարակ բները խաղաղ սպիտակում էյին հանգած մոմերի պես:

Նա բարձրացավ բլուրը: Չախից առաջվա պես ընթանում էր բլրակների սև ածուխ, գալարվելով, ինչպես մի հսկայական գազանի վողնաշար. աղմկում էր դետու: Մոտ յերկու վերստի վրա, գետի մոտ վառվում էր խարույկ, — վոր Մետելիցային հիշեցրեց հովվական կյանքի վորը մենակութունը. հեռուն, ճանապարհը կտրելով, ձգվել էյին գյուղի դեղին, անթարթ կրակները: Բլրակների գիծը աջից, շեղվելով, կորչում էր կապույտ միգում. այդ ուղղությամբ տարածութունը խիստ ցածացած էր: Յերևի այդտեղ է յեղել գետի նախկին հունը, նրա կողքին սևին էր տալիս մուշլ անտառը:

«Անպատճառ այնտեղ ճահիճ կա», — մտածեց Մետելիցան: Նա մրսում էր. նրա հագին կար բաց զինվորական մի ֆուֆայկա, վորի տակից յերևում էր դրսի շապիկը՝ կոճակները պոկված ու վիզը բաց: Նա վճռեց նախ գնալ խարույկի ուղղությամբ: Համենայն դեպս նա հանեց դուբուրից ատրճանակը և խրեց գոտիկի յետևը, ֆուֆայկայի տակ, իսկ դուբուրը պահեց թամբի պայուսակի մեջ: Հրացան չուներ: Այժմ նա նման էր հանդից վերադարձող գյուղացու: Գերմանական պատերազմից հետո շատերն էյին այդպես, զինվորական ֆուֆայկաներով, շրջում:

Նա արդեն բոլորովին մոտ էր խարույկին, — հանկարծ ձիու անհանգիստ խրխինջը լսվեց մթության մեջ: Չին առաջ սլացավ և ցնցելով իր կարող մարմինը, ականջները վորելով, խրխինջաց — կրքոտ ու մոլոր: Յեվ նույն վայրկյանին կրակի մոտ յերերաց մի ստվեր: Մետելիցան ուժեղ մտրակեց ձիուն ու թռավ ձիու հետ միասին...

Մարույկի մոտ, վախից աչքերը չուած, ձախ ձեռքին մի մտրակ, իսկ աջը թենոցի հետ միասին բարձրացրած, կարծես պաշտպանվելու համար, կանգնած էր նիհար, սևազուլի մի տղա — տրեխներով, պատառոտված վարտիկով, յերկար,

հասակին անհամապատասխան, բաճկոնով իրանը փաթաթած: Բաճկոնի վրայից գոտու փոխարեն կապած էր կանեփի թել: Մետելիցան կասաղի սանձահարեց ձիուն տղայի հենց դեմուղեմ, քիչ էր մնում, վոր տղային տակը գցեր, և ուզում էր արդեն հրամայաբար ու կոպիտ բոռալ նրա վրա, յերբ տեսավ հանկարծ իր առաջ այդ վախեցած աչքերը, ծանվող թենոցը, վարտիկի տակից սպիտակող մերկ ծնկերը և այն վողորմելի, տիրոջ ուսերից հին բաճկոնը, վորի միջից այնպես մեղավոր ու խղճուկ նայում էր բարակ և ծիծաղելի մանկական վիզը...

— Ի՞նչ ես տնկվել: Վախեցար: Ե՛հ, ճնճողուկ, ճնճողուկ: Այ, հիմար! — շփոթված վրա տվեց Մետելիցան այն կոպիտ գգվանքով, վոր մարդկանց հետ խոսելիս բնավ չէր արտահայտում և գործադրում էր միայն ձիաների վերաբերմամբ: — Կանգնել ե ու նայում! Բա վոր քեզ ձիու տակ գցեյի՞, տրորեյի... Ա՛յ քեզ հիմար! — կրկնեց նա, կակղելով բոլորովին, զգալով, թե ինչպես այդ տղայի և ամբողջ այդ խեղճության հանդեպ իր մեջ արթնանում և հենց այդպիսի վողորմելի, ծիծաղելի և մանկական գգացմունք:

Յերևիսան վախից հազիվ շունչ քաշեց և ձեռքը իջեցրեց: — Իսկ դու ինչու կատաղածի պես վրա պրծար, — ասաց նա, աշխատելով խոսել անկախ ու հանգամանորեն, մեծի պես, թեև դեռ վստահ չէր. — բա, չես վախենա — եստեղ ձիաներ կան...

— Ձիաներ, — ծաղրելով ասաց Մետելիցան — ասացեք, խնդրեմ: Նա ձեռքերը դրեց կողերին ու յետ ընկած դիտում էր տղային, աչքերը ձտելով և իր ատլաս, շարժուն ունքերը հազիվ բարձրացնելով. հանկարծ ծիծաղեց այնպիսի անկեղծ, այնպիսի բարձր, գվարթ ու բարի յեղևեջներով, վոր նույնիսկ ինքը զարմացավ, թե ինչպես կարող են իր ներսից այդպիսի հնչյուններ դուրս թռչել:

Տղան շփոթված, անվստահ, քիթը քաշեց և հասկանալով, վոր յերկյուղալի վոչինչ չկա, այլ ամեն ինչ, ընդհակառակը, շատ ծիծաղելի յե, այնպես ծամածովեց, վոր քիթը վեր թռավ, և նույնպես ծիծաղեց բարակ ու չարածճի, իսկ մանկական ծիծաղով: Այս անսպասելի հանգամանքից Մե-

լետիցան փոթկաց ավելի ուժեղ, և նրանք յերկուսով, ակամա իրար գրգռելով, քրքռում եյին այդպես մի քանի ըոպե՝ մեկը շորորալով թամբի վրա, փայլեցնելով խարույկի լույսից շողացող ատամները, իսկ մյուսը՝ հետույքի վրա ընկած, թաթերը գետնակոխ, և ամեն մի նոր պոթկումից ամբողջ մարմինը վեր ձգելով:

— Այ ծիծաղացրիր, տղա! — ասաց, վերջապես, Մետելիցան, վոտքն ասպանդակից հանելով: — Ոյինըագն ես, հա: — Նա թռավ թամբից և ձեռքերը յերկարեց դեպի կրակը:

Տղան դադարեց ծիծաղելուց, և նայում եր նրան լուրջ և ուրախ զարմանքով, ասես սպասելով նրանից դեռ ավելի ևս անսպասելի ոյինըագություններ:

— Այ թե ուրախ մարդ ես, սատանա, — արտասանեց նա, վերջապես պարզ ու վորոշ, կարծես տալով իր գիտողությունների վերջնական յեզրակացությունը:

— Յես, — ծիծաղեց Մետելիցան: — Յես, ախպեր, ուրախ մարդ եմ...

— Իսկ յես այնպես վախեցա, — խոստովանեց տղան: — Այստեղ ինձ մոտ ձիաներ կան, իսկ յես կարտոֆիլ եյի խորովում...

— Կարտոֆիլ: Իա շատ լավ ե: — Մետելիցան նստեց նրա կողքին, սանձը ձեռքին պահած: — Այդ վորտեղից ես վերցնում կարտոֆիլը:

— Այ թե վորտեղից... Այստեղ լիքն ե, — և տղան ձեռքով ցույց տվեց չորս բոլորը:

— Ասել ե, գողանում ես:

— Գողանում եմ... Տուր, յես ձին պահեմ... Այդը ե ձիք... Հա, բաց չեմ թողնի, մի վախենա... Լավ այդը ե, — ասաց տղան, — փորձված հայացքը նետելով հարթ, նիհար, փորը քաշած և մկանուտ ձիու վրա: — Իսկ ինքդ վորտեղից ես:

— Վոչինչ, լավ այդը ե, — համաձայնվեց Մետելիցան:

— Իսկ դու վորտեղից ես:

— Այ, — գլխով արավ տղան յերևացող կրակների կողմը, — Սանիխեզան ե մեր գյուղը... հարյուր քսան տուն են — ավելացրեց նա, թքելով:

— Հա... Իսկ յես Վորոքյովկայից եմ, սարի յետևից: Գուցե լսած լինես:

— Վորոքյովկայից. չե, չեմ լսած, հեռու յե, յերևի:

— Հեռու յե:

— Իսկ մեր կողմերն ինչու յես յեկել:

— Ինչպես ասեմ... Յերկար պատմելու բան ե... Ուզում եմ ձիաներ գնել, ասում են ձեր կողմերում ձիաներ շատ կան... Յես, ախպեր, շատ եմ սիրում ձի, — խորամանկորեն զգացված ասեց Մետելիցան, — ինքս ել ամբողջ կյանքս արածացրել եմ, միայն թե ուրիշի ձիերը:

— Իսկ յես, կարծում ես, իմ ձիերն եմ արածացնում: Տեր ունեն...

Տղան թեկնոցից դուրս հանեց կեղտոտ, նիհար, փոքրիկ ձեռքը և մտրակի կոթով սկսեց փորփորել մոխիրը, վորի տակից գրավիչ ու թեթև գլորվում եյին սև կարտոֆիլները:

— Գուցե ուզում ես ուտել, — հարցրեց նա: — Յես հաց ել ունեմ, համա քիչ ե...

— Շնորհակալ եմ, նոր եր կերա, այ մինչև եստեղ, — սուտ խոսեց Մետելիցան, ցույց տալով բողազը, և միայն հիմա զգաց, թե վորքան ուտել ե ուզում:

Տղան կիսեց կարտոֆիլը, փչեց և կեսը կճեպի հետ ընբանը կոխելով, դարձնելով բերանի մեջ՝ սկսեց ախորժուկով ծամել, սուր ականջները շարժելով: Վերջացնելով, նա նայեց Մետելիցային և առաջվա պես պարզ ու հատու ասեց.

— Վորք եմ յես, արդեն կես տարի յե վորը եմ: Հորս կազակները սպանեցին, իսկ մորս բռնաբարեցին և նույնպես սպանեցին, և յեղորս նույնպես...

Կազակները, — ցնցվեց Մետելիցան:

— Բա ո՞վ! Սպանեցին: Յեվ վողջ տունը այրեցին, վոչ միայն մերը, մի տասներկու տուն, և ամեն ամիս զալիս են, հիմա յել քառասուն մարդ կա: Իսկ մեր մոտիկ Բակիտոյե գյուղում մի ամբողջ գունդ կազակներ կան, ամբողջ ամառը այնտեղ են: Ե՛հ, դաժան են շատ. հը, կարտոֆիլ վերցրու...

— Բա ինչու չփախաք: Հրեն՝ ինչ անտառ կա ձեզ մոտ: Մետելիցան մինչև անգամ վոտքի կանգնեց:

— Եհ, անստառը ինչ: Մշտապես անտառում խոմ չես մնա՞:
Համ ել այնտեղ ճահիճ ե, դուրս չես պրծնի — այնպիսի
խոր ճահիճ ե...

— «Ինչ լավ նախագուշակեցի», — մտածեց Մետելիցան,
հիշելով իր յենթադրությունները:

— Գիտես ինչ, — ասաց նա, վոտքի կանգնելով, — ձիս
դու արածացրու, իսկ յես վոտքով կգնամ գյուղ: Ձեզ մոտ,
այստեղ, ինչպես տեսնում եմ, վոչ թե ձի գնել կթողնեն,
այլ վերջինն ել կթալանեն...

— Ինչո՞ւ այդպես շուտ: Նստի, — ասաց հովվիլը վրդով-
ված և նույնպես վոտքի կանգնեց: — Մենակ տխուր ե այս-
տեղ, — բացատրեց նա խղճուկ ձայնով, նայելով Մետելի-
ցային խոշոր, աղերսող ու թաց աչքերով:

— Ձի կարելի, — ասաց Մետելիցան, — պետք ե հետա-
խուզել, քանի մութն ե... Յես շուտով կվերադառնամ, իսկ
ձին կկապենք: Վորտե՞ղ ե նրանց ամենագլխավորը:

Տղան բացատրեց, թե ինչպես գտնել այն խրճիթը, ուր
բնակվում ե եսկադրոնի պետը, և ինչպես գնալ:

— Իսկ շներ շատ կան:

— Շներ շատ կան, բայց չար չեն:

Մետելիցան կապեց ձին և մնաս բարով տսելով գնաց
գետափի արահետով: Տղան արտում նայում եր նրա յետե-
վից, մինչև վոր նա անհայտացավ մթության մեջ:

Կես ժամից Մետելիցան արդեն գյուղի մոտ եր: Արա-
հետը շեղում եր գեպի աջ, իսկ նա, հովվի խորհրդի համա-
ձայն, շարունակում եր իր ուղին հնձած մարգերով, մինչև
վոր գեմ առավ մի ցանկապատի, վոր շրջապատել եր գյու-
ղացիների բոստանները, իսկ հետո գնաց տների յետևի կող-
մից: Գյուղը արդեն քնած եր, կրակները հանգած ելին:
Աստղերի լույսի տակ հազիվ հազ յերևում ելին դատարկ
ու լուռ այգիների միջի խրճիթների հարդե յերթիկները-
բոստանների փորած հողի սառը հոտ եր գալիս:

Մետելիցան յերկու նրբափողոց անցավ և մտավ յերրորդ
նրբափողոցը: Շները ուղեկցում ելին նրան խուպոտ, ան-
վստահ հաջոցով, կարծես վախեցած, սակայն վոչ վոք տնից
դուրս չեկավ, վոչ վոք ձայն չհանեց: Յերևում եր, վոր այս-

տեղ սովորել են ամեն ինչի, ընտելացել են այն հանդա-
մանքին, վոր ոտար մարդիկ շրջում են փողոցներում, անում
են այն, ինչ կամենում են: Նույնիսկ չեյին յերևում աշնան,
սովորական, յերբ գյուղերում հարսանիքներ են լինում,
շշուկով զրուցող զույգերը. ցանկապատերի թանձր սովերի
տակ վոչ վոք սիրո մասին չեր շշջում այն աշնան:

Մետելիցան, ինչպես և միշտ վտանգի ըրովներին, յերբ
արհամարհում ե ամեն ինչ և պատրաստ ե ամեն բանի, ար-
համարհաբար սեղմեց շրթունքները, դիտելով դատարկ նստա-
րանները և զայրանում եր հայտնի չե, թե ում վրա:

Ղեկավարվելով փոքր հովվի ցույց տված նշաններով,
նա անցավ մի քանի նրբափողոցներով, միշտ աշխատելով
մնալ յեկեղեցու շուրջը և, վերջապես, դեմ յելավ տերտերի
այգու ներկած պատնեշին: (Եսկադրոնի պետը ապրում եր
տերտերի տանը): Մետելիցան ներս նայեց, աչքերով
պտրտեց, ականջ դրեց, և կասկածելի վոչինչ չգտնելով,
անաղմուկ և արագ վոստնեց ցանկապատի վրայից:

Այգին թանձր եր և ճյուղառատ, սակայն տերևները
արդեն թափվել ելին: Մետելիցան, զսպելով սրտի ուժեղ
թրթիռը, համարյա թե առանց շունչ քաշելու, ավելի և ավելի
խորն եր մտնում: Հանկարծ թփերն ընդհատվեցին ծա-
ռուղիով և քսան սաժեն հեռավորության վրա, իրենից դեպի
ձախ, նա տեսավ մի լուսավորված պատուհան: Պատուհանը
բաց եր: Սենյակում մարդիկ կային: Հարթ, մեղմ լույս եր ծո-
րում թափթփված տերևների վրա, իսկ ծայրերից լուսավոր-
ված խնձորենիները կանգնած ելին տարրինակ և վոսկյա...

— «Ահա» — մտածեց Մետելիցան, ջղաճգորեն ցնցելով
այտը ու վառվելով այն սոսկալի, անվեհեր քաջության ան-
վանելի զգացմունքով, վորը սովորաբար դրդում եր նրան
ամենաանմիտ անձնազոհություններ անել: Դեռ մտածելով
այն մասին, թե արդոք ոգտակար ե լսել այդ լուսավորված
սենյակում նստած մարդկանց խոսակցությունը, նա իրոք
զիտեր, վոր չի հեռանա այստեղից, մինչև իր ցանկությունը
չկատարի: Մի քանի ըրովներից նա արդեն կանգնած եր խնձո-
րենու յետևը, պատուհանի տակ և ազահորեն լուծ եր ու մըտ-
քում պաշարում այն ամենը, ինչ վոր կատարվում եր այնտեղ:

Նրանք չորս հոգի էյին, նստած սենյակի խորքում սեղանի շուրջը, թուղթ էյին խաղում: Այլից նստած էր փոքրիկ, ծեր տերտերը, հարթած մազերով և աչքերը չորս արած, — նա ճարպիկորեն շարժում էր սեղանի վրա իր նիհար, փոքրիկ ձեռքերը, անաղձուկ անցկացնելով թղթերը իր խաղալիքի նման փոքրիկ մատների միջից և աշխատելով աչքով առնել ամեն մի թուղթ, այնպես վոր նրա հարևանը, վորի մեջքը ուղղակի Մետելիցայի դեմն էր, վերցնելով թուղթը, արագ և վախով աչքի յեր անցկացնում և իսկույն թազցնում սեղանի տակ: Յերեսը դեպի Մետելիցան դարձրած նստած էր գեղեցիկ, գեր, ծույլ և, ըստ յերևույթին, բարեսիրտ մի ոֆիցեր, ծխամորճը ատամների մեջ պահած, — յերևի նրա գերության շնորհիվ Մետելիցան նրան ընդունեց եսկադրոնի պետի տեղը: Մակայն հետագայում միշտ Մետելիցան, իրեն իսկ անհասկանալի պատճառներով, ավելի հետաքրքրվում էր չորրորդ խաղամուտով, վորի յերեսը փըքված էր ու դժգույն և վորի թերթերունքները անթարթ էյին — նա սև փափախ ուներ գլխին և յափնջի առանց ուսադիրների, վորը ուսին էր վերցնում ամեն անգամ, յերբ դեն էր շարտում թուղթը:

Հակառակ Մետելիցայի սպասածին, նրանք խոսում էյին ամենասովորական և անհետաքրքիր բաների մասին. խոսածների համարյա կեսը թղթախաղի շուրջն էր:

— Ութսուն! — ասաց մեջքը Մետելիցային արած նստողը:

— Թույլ ե, ձերդ ազնվություն, թույլ ե, — ասաց սև փափախավորը: — Հարյուր, — ավելացրեց նա անփույթ:

Գեղեցիկ և գեր ոֆիցերը նայեց, ստուգեց թղթերը և, ծխամորճը բերանից հանելով, բարձրացրեց մինչև հարյուր հինգ:

— Յես փաս, — ասաց առաջինը, դառնալով դեպի տերտերը:

— Յես այդպես ել կարծում էյի... — ծիծաղեց սև փափախավորը...

— Միթե յես մեղավոր եմ, յերբ թուղթը չի գալիս, — արդարանալով ասում էր առաջինը, հայցելով տերտերի կարեկցությունը:

— Գիչ-քիչ, քիչ-քիչ, — ասում էր կատակով տերտերը, աչքերը փակելով և թեթև ծիծաղով, կարծես այդ թեթև ծիծաղով ուղում էր ընդգծել իր խոսակցի խաղի չնչին չափը: — Իսկ յերկու հարյուր յերկու աչքը արդեն ջնջեցիք... ճանաչում եմ ձեզ... — և նա իր կեղծ-գգվալից խորամանկությամբ մատը սպառնալով թոթափեց:

— Այ վոջիլ! — մտածեց Մետելիցան:

— Ախ, դուք ել փաս, — հարցրեց տերտերը ծույլ ոֆիցերին, — համեցեք, — դարձավ նա սև փափախավորին և առանց թղթերը բաց անելու տվեց նրան:

Մի րոպե նրանք կատաղաբար սեղանին էյին շարտում թղթերը, մինչև վոր սև փափախավորը տարվեց. — «Շը, պարծենում էյիր, դմբո», — արհամարհաբար մտածեց Մետելիցան, և չգիտե՞ր՝ գնա արդյոք, թե մնա այստեղ ելի: Բայց նա չկարողացավ հեռանալ, քանի վոր տարվածը յերեսը դարձրեց դեպի պատուհանը, և Մետելիցան զգաց իր վրա ուղղված թափանցող հայացքը, վոր ասես սառել էր սուսկալի անթարթ անվրիպության մեջ:

Այդ միջոցին մեջքը պատուհանի կողմը դարձրած խաղացողը սկսեց խառնել թղթերը: Նա խառնում էր բարեսիղճորեն և տնտեսաբար, այնպես, ինչպես աղոթում են դեռ տակավին առույգ պառավները:

— Իսկ Նեչիտայլոն չկա, — հորանջելով ասաց ծույլը. — Յերևի հաջող ե նրա գործը: Իդուր նրա հետ չգնացի...)

— Յերկուսով. — հարցրեց փափախավորը, յերեսը պատուհանից դարձնելով: — Նա յուրա կտաներ, — ավելացրեց հետո դեմքի անհաճո ծամածուրթյամբ:

— Վասե՞նկան, — հարցրեց տերտերը. — ո - ո... նա յուր կտաներ... Մենք այստեղ մի ջանավար սաղմոսասաց ունեյինք — հա, այդ մասին ախր պատմել եմ ձեզ... Միայն թե Սերգեյ Իվանիչը չէր համաձայնվի... Յերբեք... Գիտեք, ինչ ասեց նա յերեկ ինձ դադտնիքով: — «Յես, — ասում ե, — նրան հետս պիտի տանեմ, յես, — ասում ե, — չեմ վախենում նույնիսկ նրա հետ ամուսնանալ, յես — ասում ե... Ախ! — հանկարծ բացականչեց տերտերը, խորամանկորեն փայլեցնելով իր փոքրիկ խելացի աչքերը: — Ինչ վատ հի-

շողութիւնն ունեմ յես: Չեյի ուզում գաղտնիքը ասել ու դուրս տվի: Բայց, հա, գաղտնիք մնա: — Յեմ նա շինծու վախով թափահարեց ձեռքերը: Յեմ թեև բոլորը, Մետելիցայի պես, տեսնում եյին նրա ամեն մի խոսքի և շարժումի կեղծութիւնն ու ծածկված հաճոյականութիւնը, սակայն վոչ վոք նրան չասեց վոչինչ այդ մասին և բոլորը ծիծաղեցին:

Մետելիցան, կոանալով և կողքի շարժվելով, հեռացավ պատուհանից: Նա նոր եր շեղում ծառուղուց, յերբ դեմ ու դեմ յելավ կազակի շինելը մի ուսին առած մարդու, — նրա յետեից յերևում եյին յերկու մարդ:

— Դու այստեղ ի՞նչ ես անում, — զարմացած հարցրեց այդ մարդը և անգիտակցաբար բռնեց շինելը, վոր քիչ եր մնում ցած ընկնի:

Մետելիցան յետ թռավ և փախավ դեպի թփերը:

— Կանգնիր! Բռնեցեք դրան! Բռնեցեք! Այստեղ! Եյ! — աղաղակեցին մի քանի ձայն: Կտրուկ և ընդհատ պայթիւններ ճարճատեցին նրա յետեից:

Մետելիցան, մոլորված թփերի մեջ, գլխարկը կորցրած, վազում եր «յա բախտի», բայց ձայները գոչում եյին, վոռնում արդեն նրա առաջ և չարագուշ շների հաջոցն եր լսվում փողոցից:

— Ահա նա, բռնիր! — բղավեց մեկը, հարձակվելով Մետելիցայի վրա ու ձեռքը յերկարելով: Գնդակը վզգաց Մետելիցայի ականջի մոտ: Մետելիցան ել կրակեց: Նրա վրա հարձակվող մարդը սայթաքեց ու ընկավ:

— Իդուր ել չես բռնի... — ասաց հպարտորեն Մետելիցան, վոր մինչև վերջին րոպեն իրոք չեր հավատում, թե իրան կարող են բռնել:

Բայց մեկը ուժեղ ու ծանր վրա ընկավ նրա յետեից և ճնշեց նրան իր ծանրութեամբ: Մետելիցան փորձեց իր ձեռքն ազատել, բայց դաժան հարվածը, վոր իջավ գլխին, նրան խլացրեց:

Հետո նրան ծեծում եյին անընդհատ, և նա նույնիսկ ուշաթափ վիճակում դեռ զգում եր նրանց հարվածները ելի ու ելի...

Ստորոտում, ուր քնած եր գորամասը, մութ եր և խոնավ, բայց Սառնիխեձայի նարնջագույն բացատից արդեն յերևում եր արևը, և աշնան մահաշունչ որը արդեն բարձրանում եր անտառի վրա:

Որապահը, վոր նիրհած եր ձիերի մոտ, քնի միջից լսեց վճռական և միալար հնչյունը, վոր նման եր հեռու գնդացիային զարկի ձայնին, վախեցած վեր թռավ ու ձեռքն առավ հրացանը: Բայց դա փայտափորն եր թրխկացնում վաղեմի լաստենի ծառի վրա, գետի մոտ, — որապահը հայեոյեց, և ցրտից կուշ գալով ու փաթաթվելով ծակծկված շինելով, մոտեցավ բացատին: Բացի նրանից վոչ վոք չարթնացավ մարդիկ քնած եյին խուլ, անդեմ և անհույս քնով, ինչպես քնում են սոված, չարքաշ մարդիկ, վորոնց նոր բացվող որը վոչինչ չի խոստանում:

«Իսկ Մետելիցան դեռ չկա... լկել ե, յերևի, և շնթուկել ե մի վորևե խրճիթում, իսկ մենք այստեղ քաղցած նստել ենք», — մտածեց որապահը: Սովորաբար նա ուրիշներեց վոչ պակաս հիանում եր և հպարտանում Մետելիցայով, բայց այժմ նրան թվում եր, վոր Մետելիցան բավականին ստոր մարդ ե և դուր են նրան վաշտի հրամանատար նշանակել: Որապահը հանկարծ ցանկութիւն զգաց այստեղ, տայգայում չտանջվելու; այն ժամանակ, յերբ ուրիշները, ինչպես, որինակ, Մետելիցան, վայելում են աշխարհի բոլոր վայելքները, բայց չվստահացավ Լեինսոնին անհանգստացնել առանց բավականաչափ հիմունքի և արթնացրեց Բակլանովին:

— Ի՞նչ ե, դեռ չի յեկել... — շուռ յեկավ Բակլանովը, չուելով քնհատ, վոչինչ չհասկացող աչքերը: — Ինչպես թե չի վերադարձել. — բղավեց նա հանկարծ, դեռ խելքը գլուխը չեկած, և արդեն հասկանալով, թե ինչի մասին ե խոսքը. և վախեցած, ասեց: — Չե, յեղբայր, վազ արի, այդ անկարելի յե... Ախ, հա: Դե ձեռն տուր Լեինսոնին: — Նա վեր թռավ, արագ շարժումով ձգեց գոտին, և բեռելով քթի վրա քնհատ աչքերը, հանկարծ ամբողջովին կարծրացավ և լռեց: Լեինսոնը, թեև շատ խոր քնի մեջ եր, բայց լսելով իր ազգանունը, իսկույն բացեց աչքերը ու նստեց: Նայեց

որապահին և Բակլանովին ու հասկացավ, վոր Մետելիցան չի վերադարձել և արդեն ժամանակ և արշավելու: Առաջին պահին նա իրան այնքան հոգնած ու ջախջախված զգաց, վոր ցանկություն զգաց փաթաթվել շինելի մեջ ու նորից քնել, մոռանալով և՛ Մետելիցայի, և՛ իր ցավերի մասին: Բայց նույն րոպեյին նա արդեն կանգնած եր ծնկաչոք, կուլուլում եր շինելը և Բակլանովի անհանգիստ հարցերին պատասխանում եր չոր ու անտարբեր տոնով:

— Ի՞նչ ե վոր... Յես հենց այդպես ել կարծում եյի... Ի հարկե մենք նրան կհանդիպենք ճանապարհին:

— Իսկ յեթե չհանդիպենք:

— Յեթե չհանդիպենք... Լսիր, շինելը կապելու ավելորդ դայթան չունեա:

— Վեր կաց, վեր կաց, յարու: — Բոռում եր որապահը, վոտքերով հրելով քնածներին: Խոտերի միջև բարձրանում եյին պարտիզանների խոնված մազերով գլուխները և որապահի յետևից թռչում եյին առաջին, քնաթաթախ ու անավարտ հիշոցները — լավ տրամադրության ժամանակ այդ հայհոյանքները Դուբովը անվանում եր «առավոտյան»:

— Չարացած են բոլորը, — մտախոհ ասեց Բակլանովը, — ուտել են ուզում...

— Իսկ դ՞ու, — հարցրեց Լևինսոնը:

— Յես, ինձ ի՞նչ... Իմ մասին խոսք չկա. — Բակլանովը նոթերը կիտեց: — Ինչպես դու, այնպես ել յես, իբր թե չգիտես...

— Վոչ, յես գիտեմ, — ասաց Լևինսոնը այնպիսի մեղմ ու խոնարհ արտահայտությամբ, վոր Բակլանովը կյանքում առաջին անգամ ուշադրությամբ սկսեց դիտել նրան:

— Իսկ դու, յեղբայր, նիհարել ես, — ասաց նա անսպասելի ցավակցությամբ: — Միայն միբուքդ ե յերևում... Յեթե յես քո տեղը լինեյի...

— Ավելի լավ կլինի, վոր գնանք լվացվելու, — ընդհատեց նրան Լևինսոնը, մեղավոր ու մռայլ ժպտալով:

Նրանք շարժվեցին դեպի գետը: Բակլանովը հանեց վրայի յերկու շապիկը ու շաղ եր տալիս. մարմինը ջրով: Յերևում եր, վոր նա սառը ջրից չի վախենում: Նրա մազ-

մինը կարծր եր, քրիփ, թուխ և կարծես ձուլված, իսկ գլուխը կլոր ու բարի, մանկան գլխի պես, և լվացվում եր նա նույնպես ինչ վոր մանկական շարժ ու ձևով — Չուրը առնում եր ափի մեջ և մարմինը տրորում մի ձեռքով:

«Այն ինչի՞ մասին եր, վոր յես յերկար խոսում եյի յերեկ և ինչ վոր խոստացա, իսկ այժմ անհարմար ե թվում» — մտածեց հանկարծ Լևինսոնը, աղոտ կերպով և թշնամաբար հիշելով իր յերեկվա խոսակցությունը Մեչիկի հետ, և իր մտքերը, վոր կապ ունեյին այդ զրույցի հետ: Յեվ վոչ թե այդ մտքերն եյին այժմ թվում նրան սխալ, այսինքն արտահայտում եյին վոչ այն բոլորը, ինչ վոր իրոք կատարվում եր իր մեջ — վոչ, նա զգում եր, վոր այդ մտքերը բավականին ճիշտ, խելացի և հետաքրքրական մտքեր եյին, բայց և այնպես, այժմ վերհիշելով իր մտքերը, նա ինչ վոր անորոշ դժգոհություն եր զգում: «Հա, յես նրան խոստացա ուրիշ ձի տալ... Բայց միթե դա մի անհարմար բան ե: Վոչ, յես այդպես կվարվեյի և այսօր, ասել ե, ամեն ինչ իր տեղն ե... Բա, ինչո՞ւմն ե բանը... Իսկ բանը նրանումն ե»...

— Ինչո՞ւ չես լվացվում, — հարցրեց Բակլանովը, լվացվելուց ու իր մարմինը կեղտոտ սրբիչով մինչև կարմրելը տրորելուց հետո: — Ջուրը սառն ել կամ!

... «Իսկ բանը նրանումն ե, վոր յես հիվանդ եմ և որորի ավելի վատ եմ ինձ տիրապետում» — մտածեց Լևինսոնը մտտենալով ջրին:

Յերբ լվացվեց, կապեց գոտին ու զգաց կողքի վրա մառզերի սովորական ծանրությունը, նա զգաց, վոր գիշերվա ընթացքում մի քիչ հանգստացել ե:

«Ի՞նչ պատահեց Մետելիցային»: Այս միտքն եր այժմ ամբողջապես տիրել նրան:

Լևինսոնը վոչ մի կերպ չեր կարող պատկերել իրեն Մետելիցային առանց շարժման և առհասարակ անկենդան: Նա դեպի այդ մարդը միշտ զգում եր աղոտ մի հակում, և անգամ նկատել եր, վոր իրեն շատ դյուրալի յե նրա հետ կողք-կողքի գնալ ձի հեծած, խոսելով նրա հետ, կամ ուղղակի նայելով նրան: Մետելիցան դուր եր գալիս նրան

վոչ թե իր վորևե աչքի ընկնող հասարակական-ոգտակար հատկութուններով, վորոնց շատ քիչ պաշար ուներ, և վոր ավելի մեծ չափով հատուկ եյին իրեն՝ Լեինսոնին, այլ այն ֆիզիքական արտասովոր կարծրությամբ, կենդանական, կենսական այն ուժով, վորով այնքան առատ ոժտված եր Մետելիցան և վոր այնքան պակասում եր իրեն՝ Լեինսոնին: Յերբ նա տեսնում եր իր մոտ նրա արագաշարժ, գործելու պատրաստ մարմինը և կամ գիտեր, վոր Մետելիցան ուր-վոր այստեղ ե, իր կողքին, նա մոռանում եր իր սեփական ֆիզիքական անկարությունը և նրան թվում եր, վոր ինքն ել կարող ե լինել ամուր և անդուլ, ինչպես Մետելիցան: Իսկ ներքուստ հպարտանում եր նույնիսկ, վոր ղեկավարում ե Մետելիցայի պես մարդու:

Այն միտքը, թե Մետելիցան կարող եր ընկնել թշնամու ձեռքը, վորը ավելի և ավելի յեր հաստատվում Լեինսոնի մեջ, — դժվար եր պատվաստվում մարդկանց: Ամեն մի հոգնած պարտիզան տոկունությամբ և անով հեռացնում եր իրանից այդ միտքը, իբրև ամենավերջին միտք, վոր գուժում եր նրան միայն դժբախտություն ու տառապանք, և դրա համար ել, յերևի, նրան այդ թվում եր անհնարին: Յեվ ընհակառակը, որապահի այն յենթադրությունը, վոր «լիկ և ու շնթոկիկ մի վորևե խրճիթում», — չնայած այն հանգամանքին, վոր բնավ չեր սաղում արագաշարժ ու գործունյա Մետելիցային, — ավելի շատ կողմնակիցներ եր հավաքում: Շատերը բացարձակապես տրանջում եյին Մետելիցայի «ստորության և անգիտակցության» առթիվ և ձանձորացնում եյին Լեինսոնին իրենց նրան ընդառաջելու պահանջներով: Յեվ յերբ Լեինսոնը հատուկ մանրակրկիտությամբ կատարեց իր բոլոր առույթ գործերը, մասնավորապես փոխեց Մեչիկի ձին, վերջապես հրաման տվեց արշավելու, — գորամասում այնպիսի մի ուրախություն սկսվեց, կարծես այդ հրամանի հետ միաժամանակ իրոք վերջացան բոլոր դժբախտություններն ու տառապանքները:

Նրանք գնում եյին արդեն մի, յերկու ժամ, իսկ Մետելիցան իր լոթի ու փայլուն քանքյուրով չեր յերևում ճանապարհի վրա: Նրանք անցան ևս այնքան, ինչքան անցել

եյին, սակայն Մետելիցան չկար: Յեվ արդեն վոչ միայն Լեինսոնը, այլև ամենածայրահեղ նախանձողներն ու Մետելիցայի զրպարտիչները սկսեցին կասկածել նրա ուղևորության յերջանիկ վախճանի մասին:

Անտառի յեղբին ջոկատը մոտենում եր դաժան ու խոր լուությամբ:

II. ՅԵՐԵՔ ՄԱՀ

Մետելիցան ուշքի յեկավ ընդարձակ ու մութ մի մարագում, — նա պառկած եր չոր ու խոնավ զետնի վրա, և առաջին զգացմունքը, վոր նրան տիրեց — դա սառը հողի ցուրտ, ամբողջ մարմինը թափանցող խոնավության զգացմունքն եր: Նա միանգամից հիշեց այն բոլորը, ինչ վոր կատարվել եր: Իրեն դիպած հարվածները դեռ արձագանքում եյին նրա գլխում, մազերի վրա չորացել եր արյունը, — նա զգում եր այդ չորացած արյունը ճակատի և այտերի վրա:

Առաջին քիչ թե շատ ձևակերպված միտքը, վոր առջացավ նրա մեջ, այն եր — թե չի կարելի, արդո՞ք, հեռանալ այստեղից: Մետելիցան չեր ուզում հավատալ, վոր այն բոլորից հետո, վոր ինքը տեսել ե կյանքում, բոլոր իր քաջություններից և հաջողություններից հետո, վոր միշտ ուղեկցել են նրան և փառավորել նրա անունը մարդկանց մեջ, — ինքը, վերջիվերջո, պիտի մնա պառկած փթելու, ինչպես յուրաքանչյուրը այդ մարդկանցից: Նա տնտղեց ամբողջ մարագը, շոշափեց բոլոր ճեղքերը, փորձեց նույնիսկ դուռը կտորել — իզուր ջանք!... Ամենուրեք նա հանդիպում եր մեռյալ սառը տախտակեղենին, իսկ ճեղքերը այնքան անհուսալիորեն նեղ եյին, վոր նրանց մեջ չեր թափանցում նույնիսկ հայացքը, — այնտեղից հազիվ անցնում եր աշնան առավոտի աղոտ լույսը:

Սակայն նա տնտղում եր ելի ու ելի, մինչև վոր գիտակցեց անողորմ ու անել ճշտությամբ, վոր այս անգամ իրոք չի կարող փախչել: Յեվ յերբ նա վերջնականապես համոզվեց այդ գիտակցության մեջ, իր սեփական կյանքի ու մահվան հարցը դադարեց նրան հետաքրքրել:

Նրա վողջ հողեկան ու ֆիզիկական ուժերը այժմ կենտրոնացան այն — իր սեփական կյանքի ու մահվան տեսակետից միանգամայն աննշան, բայց այժմ իր համար ամենակարևոր նշանակություն ունեցող, — հարցի վրա, թե ինչ կերպ ինքը՝ Մետելիցան, վորը մինչև որս միայն հերոսի ու կտրիճի համբավ ե ունեցել, պետք ե ցույց տա այն մարդկանց, վորոնք սպանելու յեն իրեն, վոր ինքը չի վախենում նրանցից, արհամարհում ե նրանց:

Նա դեռ այս բոլորի մասին չէր մտածել ինչպես հարկն ե, յերբ դուան յետևից ձայներ լսվեցին, փականքը աղմկեց և առավոտյան գորշ, յերեր ու նիհար լույսի հետ մարազը մտան յերկու նիհար, տրորած, սակայն զինված, լամպասավոր կազակ: Մետելիցան վտառները ձգած, նայում եր նրանց, աչքերը ճթելով:

Նկատելով Մետելիցային, նրանք անվճռականորեն շտրոկեցին դուան մոտ, և նա, վոր դուան մոտ եր, անհանգիստ կերպով քիթը քաշեց:

— Վեր կաց, գնանք, հայրենակից, — ասեց, վերջապես, առաջինը անշար, նույնիսկ քիչ մեղավոր ձայնով:

Մետելիցան, համառորեն գլուխը թեքած, դուրս յեկավ: Քիչ հետո նա կանգնած եր իրեն ծանոթ մարդու առաջ — սև փափախավոր ու յափնջավոր, — այն իսկ սենյակում, վորը դիտում եր գիշերը տերտերի այգուց: Այստեղ բազկաթոռին փոված, զարմանքով և վոչ խիստ նայելով Մետելիցային, նստած եր գեղեցիկ, գեր ու բարեսիրտ ոֆիցերը, վորին յերեկ Մետելիցան եսկադրոնի պետի տեղ ընդունեց: Այժմ լավ դիտելով յերկուսին ել, Մետելիցան հասկացավ, վոր պետը վոչ թե այդ բարեսիրտ ոֆիցերն ե, այլ մյուսը՝ յափնջավորը:

— Կարող եք հեռանալ, — ընդհատ կերպով արտասանեց մյուս ոֆիցերը, դպունալով դուան մոտ կանգնած կազակներին:

Նրանք անշնորքաբար իրար հրելով դուրս յեկան սենյակից:

— Ի՞նչ էյիր անում յերեկ այգում, — արագ հարց տվեց նա, կանգ առնելով Մետելիցայի առաջ և նայելով. նրան շեշտակի, անթարթ հայացքով:

Մետելիցան լուռ, ծաղրական ժպիտով նայում եր նրան, հանդուրժելով նրա հայացքը, հազիվ յերերելով իր առլաս սև ունքերը և իր ամբողջ տեսքով ցույց տալով, վոր, անկախ նրանից, թե ինչ հարցեր կտան իրան և ինչ կերպ կստիպեն պատասխանել, նա չի տա այնպիսի պատասխան, վորը բավարարի հարցնողին:

— Դու այդ հիմարությունները թող, — նորից ասեց պետը առանց չարանալու և ձայնը բարձրացնելու, բայց այնպիսի տոնով, վորը ցույց եր տալիս, վոր նա հասկանում ե այն ամենը, ինչ վոր կատարվում ե այժմ Մետելիցայի մեջ:

— Ի՞նչ կարիք իզուր խոսելու, — ներողամտաբար ասաց Մետելիցան:

Եսկադրոնի պետը մի քանի վայրկյան ուսումնասիրում եր նրա սառած, չեչոտ, չորացած արյունով ներկված դեմքը:

— Ծաղիկով վաղժուց էյիր հիվանդ, — անսպասելիորեն հարցրեց նա:

— Ի՞նչ — մեկից գլխի չընկնելով, ասաց Մետելիցան: Նա գլխի չընկավ, վորովհետե պետի այդ հարցի մեջ վոչ ծաղրի և վոչ ծիծաղի նշույլ չէր զգացվում, այլ յերևում եր, վոր նա բացարձակապես հետաքրքրվում ե նրա չեչոտ դեմքով: Սակայն այդ հասկանալով Մետելիցան ավելի զազաղեց, քան յեթե իրոք ծաղրեյին իրեն:

— Հը, դու այստեղանցի յես, թե ուրիշ տեղից ես յեկել:

— Վազն արի, ձերդ ազնվություն!... — վճռականորեն ու ցասումով ասաց Մետելիցան, սեղմելով բուռնցքները ու կարմրած, հազիվ իրեն զսպելով նրա վրա հարձակվելու ցանկությունից: Նա ուզում եր ելի ինչ վոր ասել, բայց մի միտք, թե ինչու իրոք այժմ չընեն այդ սև մարդուն այդպիսի գարշելի — անգորր, փքված յերեսով, այդպիսի անկարգ ու վողորմելի շեկ մորուսով, ու խեղդել, — այդ միտքը հանկարծ այնպիսի ուժով տիրեց նրան, վոր նա խոսքը բերանը մնաց, մի քայլ առաջ անցավ, ձեռքերը ցնցվեցին և չեչոտ դեմքը մեկից քրտնեց:

— Ոհո! — առաջին անգամ զարմացած ու բարձր բացականչեց այդ մարդը, սակայն առանց մի քայլ անգամ նահանջելու և հայացքը միշտ Մետելիցային ուղղած:

Մետելիցյան անվտանգ կանգ առավ, փայլեցնելով բերբերը: Այն ժամանակ այդ մարդը հանեց պատյանից ատըրճանակը և ճոճացրեց Մետելիցայի քթի առաջ: Մետելիցյան տիրապետեց իրեն և, յերեսը դարձրած դեպի պատուհանը, քարացավ արհամարհական լուռթյան մեջ:

Այնուհետև, չնայած ատրճանակով սպառնալիքներին, հետագայի ամենադաժան պատժի սպառնալիքներին և պաղատանքներին՝ ճշտիվ պատմել ամեն ինչ — բացարձակ ազատություն ստանալու պայմանով, — նա վոչ մի խոսք չարտասանեց և նույնիսկ վոչ մի անգամ չնայեց հարցնողներին:

Հարցաքննության ամենատաք ժամանակ թեթև բացվեց դուռը և մի ինչ վոր մազոտ գլուխ — խոշոր, վախեցած ու հիմար աչքերով ներս ցցվեց:

— Ըհը, — ասաց եսկադրոնի պետը, — արդեն հավաքվել են: — Եհ, ասա տղերանց, վոր դուրս տանեն ես դոչաղին:

Նույն յերկու կազակը դուրս տարան Մետելիցային դեպի բակը, և ցույց տալով ցանկապատի բաց դուռը, հետևվեցին նրան: Մետելիցյան թեև յետ չեր նայում, բայց զգում էր, վոր այն յերկու ոֆիցերներն ել գալիս են իր հետևից: Այնտեղ, յերեցփոխանի գերանաշեն խրճիթի մոտ, խմբվել էր չորս կողմից ձիավոր կազակներով շրջապատված ամբոխը:

Մետելիցային միշտ թվում էր, վոր ինքը չի սիրում և արհամարհում է մարդկանց, նրանց ախուր ու տաղտուկ կենցաղը և ամեն ինչ, վոր շրջապատում է նրանց: Նա կարծում էր, վոր իր համար միանգամայն միևնույնն է, թե ինչպես են մարդիկ իրեն վերաբերվում և թե ինչ են ասում իր մասին. նա յերբեք բարեկամներ չեր ունեցել և աշխատում էր չունենալ բարեկամներ: Բայց զրա հետ միաժամանակ այն բոլոր մեծ ու կարևոր գործերը, վոր նա արել էր իր կյանքում, ինքն ել այդ չնկատելով անում էր մարդկանց համար, վորպեսզի մարդիկ նայելին նրա վրա, պարծենային և հիանային նրանով, և փառավորելին նրան: Յեվ այժմ, յերբ նա բարձրացրեց իր գլուխը, հանկարծ վոչ միայն հայացքով, այլ իր ամբողջ սրտով ընդգրկեց մուժիկ-

ների, տղաների, վախեցած կանանց, սպիտակ գունավոր գլխակապերով աղջկերանց, կայտառ, քանքյուլավոր ձիավորների այդ յերբերացող, խառնիճաղանչ ու խաղաղ ամբոխը:

«Այ, սա հասկանում եմ» — քիչ մնաց վոր բացահանչի նա, ամբողջապես բացվելով և ուրախանալով այն ամենին — կենդանի, վառ ու խեղճ, վոր շարժվում էր, շնչում էր և լուռավորում նրա շուրջը և թրթռում իր մեջ: Յեվ նա ավելի արագ ու ազատ առաջ քայլեց գազանի թեթև, գետնին չկպչող քայլվածքով, յերերելով իր ձկուն մարմինը. հրապարակի վրա գունավորներից ամեն մեկը դարձնում էր իր հայացքը դեպի նա ու զգում, շունչը պահած, թե ինչպիսի գազանային ու թեթև, անա այս քայլվածքի պես, ուժ է ապրում նրա ձկուն և ազահ մարմնի մեջ:

Նա անցավ ամբոխի միջից, նայելով վերևից նրա վրա, բայց զգալով ամբոխի լուռ կենտրոնացած ուշադրությունը, և կանգ առավ յերեցփոխանի խրճիթի դռան առաջ:

— Այստեղ, այստեղ, — ասաց եսկադրոնի պետը, ցույց տալով տեղը իր կողքին: Մետելիցյան մեկից շեքեց աստիճանները և կանգնեց նրա կողքին:

Այժմ նա յերևում էր բոլորին, — ձիգ ու վայելչակազմ, սևահեր, փափուկ, մարալի մազից կոշիկներ հագին, վրայի շապիկը վզաբաց և գոտու փոխարեն բարակ դալթան կապած, վորի ծայրերը վերջանում էին կանաչ, թանձր փուսկյուլներով, — իր թուշող աչքերի հետու գիշատիչ փայլով, վոր նայում էին այն կողմ, ուր գորշ առավոտյան ծխի մեջ քարացել էին լեռների փառահեղ գագաթները:

— Ո՞վ է ճանաչում այս մարդուն, — հարցրեց պետը, շրջանայելով բոլորը իր ձակող հայացքով, վայրկենաբար կանգ առնելով այս կամ այն դեմքի վրա:

Յեվ ամեն մեկը, վորի վրա կանգ էր առնում այդ հայացքը, անհանգիստ ու թարթելով կախում էր գլուխը, — միայն կանայք, անզոր լինելով հեռացնել աչքերը, նայում էին նրան համբ ու բուծ, վախկոտ ու ազահ հետաքրքրությամբ:

— Վոչ վոք չի՞ ճանաչում, — հարցրեց նորից պետը, ծաղրով ընդգծելով «վոչ վոք» խոսքը, կարծես թե իրեն

պարզ եր, վոր բոլորը, ընդհակառակը, ճանաչում են, կամ պետք ե ճանաչեն «այդ մարդուն»... — Այդ մենք այժմ կպարզենք... Նեչխտայրո՛ւ բոռաց նա, ձեռքը շարժելով այն ուղղութեամբ, ուր ձի խաղացնելով սլանում եր բարձրահասակ մի ոֆիցեր, կազակի յերկար շինելը հագին:

Ամբոխը անաղմուկ ալեկոծվեց, — առաջին շարքերում կանգնողները յետ նայեցին — մեկը սև ժիլետ հագին վճռականորեն յետ մղելով ամբոխը առաջ եր շարժվում, գլուխը թեքած այնպես, վոր միայն յերևում եր նրա տաք մորթու գլխարկը:

— Թողեք անցնեմ, թողեք անցնեմ! — ասում եր նա արագ-արագ, ճանապարհ բաց անելով մի ձեռքով, իսկ մյուս ձեռքով քաշում եր ինչ վոր մեկին իր յետևից:

Վերջապես նա հասավ մինչև դուռը, և պարզվեց, վոր հետը բերել ե մի նիհար, սևագլուխ, յերկար բաճկոն հագած տղայի, վորը վախեցած համառում եր և հուռում իր սև աչքերը մերթ Մետելիցայի և մերթ պետի վրա: Ամբոխը ավելի աղմկալի ալեկոծվեց, լսվեցին հառաչներ և դսպված կանացի զրույց: Մետելիցան ցած նայեց և հանկարծ այդ սևագլուխ մանկան ճանաչեց՝ — դա այն փոքրիկ հովիֆն եր — վախեցած աչքերով, բարակ ծիծաղելի ու մանկական վզով, — վորին ինքը յերեկ հանձնեց իր ձին:

Տղայի ձեռքը բռնած գյուղացին հանեց գլխարկը, բաց անելով շեկ ճմլված գլուխը բծավոր ալեհեր մազերով (թվում եր թե անհավասար կերպով աղ եր ցանած նրա գլխին), և գլուխ տալով պետին, ուզում եր սկսել —

— Այ, նա իմ հովիֆն ե...

Բայց, ըստ յերևույթին, վախենալով, վոր իրան չեն լսի, կոացավ դեպի տղան ու, մատով ցույց տալով Մետելիցային, հարցրեց՝

— Հը, սա յի:

Մի քանի բոպե շարունակ փոքրիկ հովիֆն ու Մետելիցան նայում եյին իրար՝ Մետելիցան շինծու սառնասրտութեամբ, հովիվը — անով, կարեկցութեամբ ու խղճահարված: Ապա տղան հայացքը դարձրեց եսկադրոնի պետի վրա, մի վայրկյան կանգ առավ, ասես փետացած, հետո — նայեց գյուղացուն, վորը բռնել

եր նրա ձեռքը և սպասողաբար թեքվել եր դեպի նա, — հառաչեց խորն ու դժվար և բացասաբար թափահարեց գլուխը: Ամբոխը, վոր այնքան եր լուռ, վոր լսվում եր յերեցփոխի հորթի շարժումը վանդակում, թեթև յերերաց ու նորից լուսեց:

— Հը, դու մի վախենա, սարսաղ, մի վախենա, — գգվալի, դողացող ձայնով համոզում եր գյուղացին, վոր ինքն ել շփոթվիլ եր, ու մատով Մետելիցային ցույց տալով, ասում եր. — բա, ո՞վ ե այն ժամանակ, յեթե վոչ սա»... Դե, խոստովանիր, խոստովանիր, մի վա... ա-ա, — գարշելի, չարացած ընդհատեց նա հանկարծ և ամբողջ ուժով ցնցեց տղայի ձեռքը: — Այո, սա յե, ձերդ աղնվություն, ո՞վ պիտի լինի, բացի սրանից, — խոսեց նա բարձր, կարծես արդարանալով և ստորաբար տրորելով գլխարկը — Միայն վախենում ե տղան, բայց ել ո՞վ պիտի լինի, յերբ ձին թամբած ե ու դուբուրն ել պայուսակում ե: Յերեկոյան յեկել և կրակի վրա: «Արածացրու», — ասում ե, — իմ ձիուն» — իսկ ինքը բռնել և գյուղի ճամբեն, — տղան չի սպասել — արդեն լուսացել ե — չի սպասել — ու ձին քշեց բերեց, իսկ ձին թամբած ե և դուբուրը պայուսակի մեջ, — ել ո՞վ կարող ե լինել...

— Ո՞վ ե յեկել, ինչ դուբուր: — հարցրեց պետը, իզուր ջանալով հասկանալ, թե ինչի մասին ե խոսքը: Գյուղացին, ավելի այլալված, շարժեց գլխարկը և, նորից շփոթելով, պատմեց այն մասին, թե ինչպես իր հովիվը առավոտյան քշել-բերել ե մի ուրիշի ձի, իսկ ձին թամբած ե, և պայուսակի մեջ ատրճանակի դուբուր կա:

— Ահա թե ինչ! — յերկարելով ասեց եսկադրոնի պետը: Բայց չի՞ վոր սա չի ճանաչում, — ասեց նա, ցույց տալով տղային: — Ասենք, տուր ինձ տղային — մենք սրան կքննենք մեր զայդի:

Տղան, վորին յետևից հրում եր գյուղացին, մոտեցավ դռանը, չվստահանալով, սակայն, բարձրանալ Ոֆիցերը ցած վազեց աստիճաններից, բռնեց տղայի նիհար ցնցվող ուսերից և, քաշելով դեպի ինքը, առկեց իր ծակող ու սարսափելի աչքերը նրա անից կլոր աչքերի մեջ:

— Ա-ա... ա!.. — հանկարծ բոռաց մանուկը, վորտրելով աչքի սպիտակուցները:

— Վերջը ինչ պիտի լինի! — հառաչեց, չհանդուրժելով, կանանցից մեկը:

Այդ միևնույն վայրկյանին մի ինչ վոր արագաշարժ ու ձկուն մարմին թռավ աստիճաններից: Ամբոխը յետ մղվեց, թափահարելով բազմաձեռք իրանով, — եսկադրոնի պետը ընկավ ուժեղ հարվածից...

— Կրակեցեք սրա վրա!.. Այս ինչ բան է. — բոռաց գեղեցիկ ոֆիցերը, անձարի պես դեմ արած իր ամբը, և հիմարացած ու մոռացած, վոր ինքն ել գիտե կրակել:

Մի քանի ձիավորներ խրվեցին ամբոխի մեջ, ձիաներով ցրելով մարդկանց: Մետելիցան թշնամու վրա ընկած իր ամբողջ մարմնով, աշխատում էր նրա բողազը բռնել, բայց նա գալարվում էր, փռած յափնջին, ասես թևեր, և զողացող ձեռքը տանում է գոտու մոտ, աշխատելով դուրս քաշել ատրճանակը: Վերջապես հաջողվեց կոբուրի կոճակը քակել և համարյա թև նույն վայրկյանին, յերբ Մետելիցան բռնեց նրա կոկորդը, նա մի քանի անգամ կրակեց նրա վրա...

Յերբ վրա հասած կազակները քարշ էյին աալիս Մետելիցայի վոտքերից, նա դեռ դեմ էր առնում խոտերին, կըրճտացնում էր ատամներով, աշխատելով գլուխը բարձրացնել, բայց գլուխը անոգ ընկնում էր ու քարշ գալիս դետնի վրա:

— Նեչիտայո! — բոռում էր գեղեցիկ ոֆիցերը. — հավաքել եսկադրոնը!.. Դուք ե՛լ կգնաք! — հարցրեց նա քաղաքավարությամբ եսկադրոնի պետին, խուսափելով, սակայն, նայել նրա վրա:

— Այո!

— Ձի հրամանատարին!

Կես ժամից կազակները եսկադրոնը դուրս յելավ գյուղից ուղղակի կարգով և արշավեց դեպի վեր այն ուղղությամբ, վորով յերեկ գալիս էր Մետելիցան:

Բակլանովը, վոր բոլոր մնացածների հետ խիստ անհանգստություն էր զգում, վերջապես չհամբերեց.

— Լսիր, թող յես առաջ անցնեմ, — ասեց նա Լևինսոնին. — Ձե՛ վոր իրոք սատանան գիտի...

Նա ասպանդակեց ձիուն և ավելի շուտ, քան ինքն էր սպասում, մոտեցավ անտառի յեզրին, տնակին: Սակայն նա կարիք չզգաց տնակի կտուրը բարձրանալու, — կես վերստ հեռավորության վրա բլուրից ցած էյին իջնում հիսուն ձիավոր: Նա տեսավ, վոր դա կանոնավոր զորամաս է — ինչպես այդ յերևում էր միակերպ դեղին բծավոր հագուստից: Հաղթելով իր անհամբերությունը — արագորեն վերադառնալ և նախազգուշացնել վտանգի մասին (Լևինսոնը կարող էր ուր վոր է յերևալ), Բակլանովը մնաց մի քիչ թաքնվելով թփերի մեջ, ցանկանալով ստուգել, թե արդյոք բլուրի յետևից նոր զորամասեր կերևան թե վոչ: Բայց այլևս վոչ վոք չերևաց: Եսկադրոնը շարժվում էր քայլով, խախտված շարքերով. ըստ մարդկանց նստվածքի և տաքացած ձիաների գլխերի թափահարության, եսկադրոնը քիչ առաջ շարժվել էր արագավազ:

Բակլանովը դարձրեց ձիու գլուխը և քիչ մնաց դեմ դա Լևինսոնին, վորը դուրս էր գալիս անտառի յեզրից: Նա ձեռքով նշան արեց, վոր կանգ առնի:

— Շատ են, — հարցրեց Լևինսոնը նրան լսելուց հետո:

— Մոտ հիսուն մարդ:

— Հետևակ:

— Վոչ, ձիավոր...

— Կուբրյակ, Դուբով, իջեք ձիաներից! — կամաց հրամայեց Լևինսոնը. — Կուբրյակ, դու աջ թևում, Դուբով — դու ձախ... Յես քեզ ցույց կտամ!.. — Ֆլշաց նա հանկարծ, նկատելով ինչպես մի թուշը կապած պարտիզան, դարձրեց ձին այլ կողմ, գայթակղելով ուրիշներին: — Տեղդ! — և սպառնաց նրան մտրակով:

Հանձնելով Բակլանովին Մետելիցայի ջոկատի հրամանատարությունը և կարգադրելով, վոր նա մնա այստեղ, ինքը իջավ ձիուց և գնաց շղթայի առջևից, թեթև շորորելով մաուզերը:

Առանց թփերից դուրս գալու նա պառկեցրեց այստեղ շղթան, իսկ ինքը մի պարտիզանի ուղեկցությամբ անցավ դեպի տնակը: Եսկադրոնը բոլորովին մոտ էր: Գլխարկների դեղին շերտերից և լամպասներից նա հասկացավ, վոր կա-

զակներ էյին... Նա տեսավ և սև յափնջավոր հրամանա-
տարին:

— Ասա, թող այս կողմ սողան, — շնչաց նա պար-
տիզանին, — միայն թող գլուխները չբարձրացնեն, թեչե...
հը, ի՜նչ ես նայում! շուտ. — ու հրեց նրան, ունքերը կիտելով:

Թեև կազակները թվով քիչ էյին, բայց Լևինսոնը հան-
կարծ խիստ այլայլեց, ինչպես իր զինվորական գործնե-
յության առաջին վաղեմի շրջանում:

Իր ռազմական կյանքում նա տարբերում էր յերկու
շրջան, վոր բաժանված էյին իրարից հատու գծով, բայց
վոր նրա համար տարբերվում էյին ըստ այն զգացումների,
վոր ինքն էր ապրում այդ շրջաններում:

Առաջներում, յերբ չունենալով վոչ մի զինվորական
պատրաստութուն, մինչևիսկ կրակելու անսովոր, ստիպված
էր դեկավարել մասսաները, նա զգում էր, վոր ինքը իրոք
չի դեկավարում, այլ դեպքերը զարգանում են իրենից ան-
կախ, իր կամքից դուրս: Վոչ թե նրա համար, վոր անազ-
նիվ կերպով էր կատարում իր պարտքը, — վոչ, նա ձգտում
էր տալ իր կարողացածից ավելին, և վոչ թե նրա համար, վոր
նա մտածում էր, թե առանձին մարդուն վիճակված էն ազգել
այն դեպքերի վրա, վորոնց մեջ մասնակցում են մարդկային
մասսաներ, — վոչ, նա այդ տեսակետը համարում էր մարդկային
կեղծավորության ամենավատթար արտահայտութուն, վոր
թագցնում էր այդպիսի մարդկանց սեփական անզորութունը,
այսինքն գործնեյության կամքի բացակայութունը նրանց
մեջ, — այլ նրա համար, վոր իր զինվորական գործնեյության
այդ առաջին կարճ շրջանում, նրա գրեթե բոլոր հոգեկան
ուժերը կենտրոնացած էյին իր սեփական ահը, վոր ինքը
ակամա զգում էր, հաղթահարելու և մարդկանցից թագ-
ցնելու մեջ:

Մակայն նա շատ շուտ ընտելացավ հանդամանքներին
և հասավ այն վիճակին, յերբ սեփական կյանքի ահը չէր
խանգարում նրան տնորինել ուրիշների կյանքը: Այդ յերկ-
րորդ շրջանում նա հնարավորութուն ուներ դեկավարելու
դեպքերը — այնքան ավելի կատարյալ ու հաջող կերպով,
վորքան ավելի պարզ ու ստույգ նա կարող էր շոշափել

նրանց իրական ընթացքը և նրանց միջի մարդկանց և
ուժերի հարաբերութունը:

Բայց այժմ նա նորից խիստ այլայլվում էր, և նա զգում
էր, վոր այդ կապված է իր նոր վիճակի հետ, իր բոլոր
մտքերի հետ իր մասին, Մետելիցայի մահվան հետ:

Մինչև թվերի մեջ ցրված շրթայի մոտ սողալը, նա
տիրապետեց ինքն իրան, և նրա փոքրիկ, ամփոփված մար-
մինը հավաստի ու ստույգ շարժումներով առաջվա նման
կանգնեց մարդկանց առաջ, իբրև մի անսխալ պլանի մար-
մնացում, պլանի, վորին մարդիկ հավատում էյին ըստ սովո-
րության և ներքին անհրաժեշտության:

Նսկադրոնը արդեն այնքան մոտ էր, վոր լսելի յեր ձի-
յերի դովյունը և ձիավորների զուսպ զրույցը, — կարելի
էր տեսնել նույնիսկ առանձին դեմքեր: Լևինսոնը տես-
նում էր նրանց արտահայտութունները — առանձնապես մի
գեղեցիկ և գեր ոֆիցերի, վոր հենց նոր առաջ անցավ, ծխա-
մորճը ատամներում պահած, և վոր շատ վատ էր պահում
իրեն թամբի վրա:

«Այ, յերևի, սա գազան է» — մտածեց Լևինսոնը, կանգ
առնելով հայացքով նրա վրա և ակամա վերագրելով այդ
գեղեցիկ ոֆիցերին բոլոր այն սարսափելի հատկութուն-
ները, վոր առհասարակ վերագրում են թշնամուն: — Բայց
ի՜նչ ուժեղ է բարբսում սիրաս! — ... կամ գուցե արդեն
կրակե՛լ... կրակե՛լ... վոչ, այն կեղևահան բարդու մոտ...
Բայց ինչո՞ւ այդքան վատ է նստած թամբում... Չե, ինչ-
քան անհա...»

— «Ձուկատ»! — գոչեց նա հանկարծ բարակ, կերերող
ձայնով, (հենց այդ վայրկյանին նսկադրոնը մոտեցավ այն
կեղևահան բարդուն) — կրակ!..

Գեղեցիկ ոֆիցերը, լսելով նրա ձայնի առաջին հնչյուն-
ները, զարմացած բարձրացրեց գլուխը: Բայց միևնույն
վայրկյանին գլխարկը ցած ընկավ նրա գլխից և նրա դեմքը
անորինակ վախեցած ու անոգնական արտահայտութուն
ստացավ:

— Կրակ! — նորից գոչեց Լևինսոնը և կրակեց ինքը,
աշխատելով խփել գեղեցիկ ոֆիցերին:

Եսկադրոնը իրար խառնվեց. շատերը, — ի թիվս վորոնց և գեղեցիկ ոֆիցերը — ցած գլորվեցին: Մի քանի վայրկյանի ընթացքում իրար խառնված մարդիկ ու յետին վոտքերի վրա բարձրացրած ձիերը, խոնված միասին, խփվում էին ու աղաղակում, ինչ վոր բոռալով, վոր սակայն անխելի յեր պայթյունների ձայներէց: Հետո այդ խոնվածքից դուրս թռավ մի ձիավոր, սև փափախը գլխին ու յափնջով, որորաց եսկադրոնի հանդեպ, սանձահարելով ձիուն լարված շարժումով և թափահարելով թուրը: Մնացածները, ինչպես յերևում է, վատ էին հնազանդվում նրան, — վոմանք արդեն հետո էին սլանում, մտրակելով ձիերին: Ամբողջ եսկադրոնը սլացավ նրանց յետևից:

— Ձիեր!.. — կոչում եր Լեխնսոնը, — Բակլանով, այստեղ! հեծեք ձիերին!..

Բակլանովը կատաղի, ջղաձգված դեմքով թռավ նրա մոտից, ամբողջ մարմնով ձգված, ցած գցած այն ձեռքը, վորի մեջ սուրն եր, վոր փայլում եր, ինչպես ապակի, նրա յետևից շաշյունով ու աղաղակով թռչում եր Մետելիցայի ջոկատը, գենքը ճոճելով:

Շուտով վողջ զորամասը սլացավ նրանց յետևից:

Մեչիկը տարված ընդհանուր հոսանքով, սլանում եր այդ հորձանքի կենտրոնում: Նա վոչ միայն ահ չեր գգում, այլ կորցրել եր նույնիսկ իր սովորական հատկութունը՝ հիշել սեփական մտքերն ու վարմունքները և գնահատել այդ բոլորը կողմնակի մի աչքով, — նա միայն տեսնում եր իր առաջ ում վոր ծանոթ մեջքը, քյանքյուրավոր գլխով, գգում եր, վոր իր Նևկան յետ չի մնում նրանից, վոր թշնամին փախչում է իրենցից, և բոլորի հետ միասին աշխատում եր հասնել թշնամուն և յետ չմնալ ծանոթ մեջքից:

Կազակների եսկադրոնը պահվեց բարդիների պուրակում: Մի քիչ հետո այնտեղից լավեցին արագ հրացանի պայթյուններ, սակայն զորամասը շարունակում եր սլանալ, վոչ միայն չպակասեցնելով ընթացքը, այլև ավելի տաքացած ու պայթյուններից գրգռված:

Հանկարծ Մեչիկի առաջից սլացող թավամազ ձին դուռնը գետին խրեց, իսկ ծանոթ մեջքի քյանքյուրավոր գլուխը

առաջ գլորվեց, ձեռքերը պարզելով: Մեչիկը մյուսների հետ միասին մի կողմ թողեց մի ինչ վոր մեծ և սև բան, վոր գալարվում եր գետնի վրա:

Չտեսնելով այլևս ծանոթ մեջքը, նա աչքերը հառեց դեպի պուրակը, վորը մոտենում եր արագ... Մի փոքրիկ, մորուքավոր մարմին, սև ձի հեծած, մի վայրկյան յերեբաց նրա առաջ... Մի քանի ձիավորներ կողքկողքի սլացող, հանկարծ շեղեցին դեպի ձախ, սակայն Մեչիկը չկռահելով, թե ինչու մնե և բանը, սլանում եր առաջվա ուղղությամբ, մինչև վոր ընկավ պուրակը, և քիչ մնաց վոր ջախջախվեր ծառերի ըններին դիպչելով, չոր ճյուղերը քերծում էին նրա յերեսը: Նա հազիվ սանձահարեց իր Նևկային, վոր խելակորույս թռչում եր թիերի վրայով...

Նա մենակ եր — փափուկ բարդիների լուռթյան մեջ, տերևների և խոտերի վոսկու մեջ...

Միևնույն վայրկյանին նրան թվաց, վոր պուրակը լիքն է կազակներով: Նա մինչև անգամ ճչաց, ինքն իրեն կորցրած, և յետ սլացավ: ուշադրութուն չդարձնելով, թե ինչպես սուր ու ծակող ճյուղերը ծեծում են իր յերեսը...

Յերբ նա նորից դաշտ դուրս յեկավ, զորամասը արդեն չկար: Յերկու հարյուր քայլ հեռավորության վրա ընկած եր սպանված ձին, ցած ընկած թամբով: Մոտը, վոտքերը ծալած, անհուսորեն գրկած իր ձեռքերով ծնկները, վոր սեղմված էին կրծքին, անշարժ նստած եր մեկը: Դա Մորոզկան եր:

Մեչիկը, ամաչելով իր վախկոտությունից, հանդարտ քայլերով մոտեցավ նրան:

Միշկան ընկած եր մի կողքի վրա, բաց ատամներով, դուրս եր չուել իր մեծ, ապակիացած աչքերը, և առաջի վոտքերը սուր սմբակներով ծալած, կարծես թե նույնիսկ մեռած ուզում եր սլանալ: Մորոզկան նայում եր, նրան չտեսնելով, փայլուն, չոր, չտեսնող աչքերով:

— Մորոզկա! — կամաց ձայն տվեց Մեչիկը, կանգ առնելով նրա դեմ և հանկարծ համակվելով մի լացկան, բարի կարեկցությամբ դեպի Մորոզկան ու այդ մեռած ձին:

Մորոզկան չշարժվեց: Մի քանի բույն նրանք մնացին այդպես, անխոս ու անշարժ: Հետո Մորոզկան հառաչեց, դան-

դադորեն շարժեց ձեռքերը, բարձրացավ ծնկաչոք և, առաջվա պես, առանց Մեչիկի վրա նայելու, սկսեց հանել ձիու վրայից թամբը: Մեչիկը չեր վստահանում նորից խոսք բաց անել, և լուռ դիտում էր:

Մորոզկան քանդեց դուռնները, — նրանցից մեկը ճղված էր, — նա ուշադրութեամբ տնտղեց կտրված, արյունով շաղախված կաշու կտորը, պահեց մի քիչ ձեռքում և դեն շարժեց: Ապա նա տնքալով մեջքին դրեց թամբը և գնաց դեպի պուրակը, կոացած, իր ծուռ վոտքերի անճոռնի քայլվածքով:

— Տուր, յես տանեմ, կամ ուզում ես նստիլ իմ ձին, յես վոտքով կգնամ! — ասեց Մեչիկը:

Մորոզկան յետ չնայեց, միայն ավելի կոացավ թամբի ծանրութեան տակ:

Մեչիկը աշխատում էր այլևս չերևալ Մորոզկայի աչքին, դրա համար ել նա մոլոր տվեց շատ և յերբ վոլորեց պուրակը, նա իրանից վոչ հեռու տեսավ հովիտում ընկած գյուղը: Նրա աջ կողմը — ընդարձակ ստորոտում — մինչև այն լեռնաշղթան, վոր շեղելով կորչում էր պղտոր-գորշ հեռվում — տարածվել էր անտառը: Յերկինքը, վոր այնքան հստակ էր առավոտվանից — այժմ ցած էր կախվել անուրախ, արևը հագրիվ էր յերևում:

Ճանապարհից հիսուն քայլ հեռավորութեան վրա ընկած էին մի քանի սրախողխող կաղակներ զիյերը: Մեկը տակավին կենդանի յեր, նա դժվարութեամբ բարձրանում էր ձեռքերի վրա, և նորից ընկնում ու հառաչում:

Մեչիկը շարժվեց, աշխատելով հեռու մնալ մահացողից և չլսել նրա հառաչները: Գյուղից նրա դեմ ելին գալիս մի քանի ձիավոր պարտիզաններ:

— Մորոզկայի ձին սպանված է... — ասեց Մեչիկը, յերբ նրանք մոտեցան:

Վոչ վոք նրան չպատասխանեց: Նրանցից մեկը նայեց նրան վոտքից զուլս կասկածամիտ մի հայացքով, ասես հարցնել էր ուզում, «իսկ վոտքեղ էյիր դու, յերբ մենք կովում էյինք»: Մեչիկը, կորացած, շարժվեց: Նրա սիրտը լիքն էր ամենաչար նախագուշակումներով:

Յերբ նա գյուղ մտավ, պարտիզանների մեծ մասը արդեն տեղավորված էր տներում, մնացածները խմբվել էին մի մեծ, բարձր ու նախշուն պատուհաններով հինգ պատանի խրճիթի շուրջը: Լեինսոնը կանգնած էր շեմքին, յետ ցցած գլխարկով, քրտնած ու փոշածածկ, կարգադրութեաններ էր անում: Մեչիկը իջավ ձիուց այն ցանկապատի մոտ, վորտեղ կապած էին ձիերը:

— Վոտքեղից վոտքեղ, — ծաղրով հարցրեց տասնապետը. — Սուսկ հավաքելու էյիր գնացել, հա:

— Չե, յես շեղվեցի, — ասեց Մեչիկը: Նրա համար այժմ միևնույն էր, թե ինչ են մտածում իր մասին, բայց նա արդարանում էր ըստ սովորութեան: — Յես պուրակն ընկա, իսկ դուք, կարծեմ, ծոցիք դեպի ձախ:

— Ձախ, ձախ! — ուրախորեն հաստատեց մի շեկ, փոքրահասակ պարտիզան, վոր աքլորի հոխորտացող քյանքուլ ուներ ծոճրակին: — Յես քեզ կանչում էյի, իսկ դու ինչպես յերևում ե, չլսեցիր: — Յեվ նա հիացած նայում էր Մեչիկին, ըստ ամենայնի, հաճույքով հիշելով գործի բոլոր մանրամասնութեանները: Մեչիկը կապեց ձին ու նստեց նրա կողքին:

Նրբափողոցից յերևաց Կուբրյակը գյուղացիների ամբոխի ուղեկցութեամբ — նրանք քարշ էյին տալիս յերկու ձեռքերը մեջքերին կապած մարդկանց: Նրանցից մեկը հագին ուներ սև ժիլետ, իսկ գլուխը մի անհարմար, կարծես ձմրած տեսք ուներ և անհավասար ալեհերութուն — նա սաստիկ դողում էր ու աղերսում: Մյուսը — այն վատուժ տերտերը, ծվատված ֆառաջայով, վորի տակից յերևում էր ճմրթված վարտիկը կախ ընկած փոշտով: Մեչիկը նկատեց, վոր Կուբրյակը գոտուց կապել է արծաթե շղթա — յերևի, լսաչի շղթան էր:

— Սա յե, հա: — Գունատվելով հարցրեց Լեինսոնը, ցույց տալով ժիլետ հագած մարդուն, յերբ նրանք մոտեցան տանը:

— Ինքը, հենց ինքն է!.. — աղմկեցին գյուղացիք:

— Այսպիսի մի աղտ, — ասեց Լեինսոնը դառնալով Ստաշինսկուն, վոր նստած է նրա կողքին, ճաղերի վրա, — իսկ Մետելիցան ել չի կենդանանա... — նա հանկարծ արագ-

արագ թարթեց աչքերը, յերեսը դարձրեց և մի քանի վայրկյան լուռ նայում եր հեռուն, աշխատելով հեռացնել իր հիշողությունները Մետելիցայի մասին:

— Ընկերներ! Միրելիք!.. — Լալիս եր կալանավորը, նայելով մերթ գյուղացիների, մերթ Լևինսոնի կողմը շան հավատարիմ աչքերով: — Միթե յես իմ կամքով... Տեր աստված... Միրելի ընկերներ...

Վոչ վոք չեր լսում նրան: Գյուղացիք յերես եյին դարձնում:

— Ել ինչ ես խոսում վոզ գյուղը տեսավ թե ինչպես եյիր ստիպում փոքրիկ հովվին, — դաժան ձայնով ասեց մեկը, անտարբեր հայացքով չափելով նրան:

— Քո մեղքն ե... — հաստատեց մի ուրիշը ու շփոթված թագրեց գլուխը:

— Գնդակահարել դրան, — սառնորեն ասեց Լևինսոնը: Միայն վորքան կարելի յե հեռու տարեք:

— Իսկ տերտերին: — Հարցրեց Կուբրյակը: Նույն շունն ե: Ոֆիցերներին եր հյուրասիրում:

— Բաց թողեք, թող կորչի գնա...

Ամբոխը, վորին միացել եյին պարտիզաններից շատերը, վազեց սև ժիլետով մարդուն քաշ տվող Կուբրյակի յետևից: Մարդը քարշ եր գալիս համառելով, դեմ եր ընկնում վոտքերով ու լալիս, յերերացնելով ներքևի ծնոտը:

Չիժը, մի ինչ վոր վատ բանով կեղտոտած գլխարկ գլխին, բայց անձածկելի հաղթական տեսքով, մոտեցավ Մեչիկին:

— Ահա թե վորտեղ ես! — ասաց նա ուրախացած ու հպարտ: — Այ թե վոնց են քեզ զարդարել! Գնանք մի վովե տեղ ճաշելու... Հիմա նրանք նրա գործերը կկանոնավորեն — ասեց նա նշանակալից տոնով ու շվացրեց:

Սրճիթը, ուր նրանց ճաշ տվին, կեղտոտ եր, տոթ, հացի և թթու դրած կաղամբի հոտ եր գալիս: Վառարանի մոտի անկյունը ամբողջովին լիքն եր կաղամբի գլուխներով: Չիժը, բերանը լցրած հաց ու ապուր, անընդհատ պատմում եր իր քաջագործությունների մասին և ամեն բոպե աչքի տակով նայում եր իրենց սպասավորող բարակ ու յերկար հու-

սերով աղջկան: Աղջիկը շփոթվում եր և ուրախանում: Մեչիկը աշխատում եր լսել, բայց ամբողջ ժամանակ սպասողական դրության մեջ եր ու ցնցվում եր ամեն մի թրխկոցից:

— ... և հանկարծ նա յետ դարձավ — ու վրաս ընկավ... — խոսում եր անվերջ, բերանը լցրած և չլմփացնելով, Չիժը, — և ահա յես նրան...

Այդ միջոցին զրնգացին ապակիները և լավեց հեռու համազարկի ձայնը: Մեչիկը, ցնցվելով, ձեռքից վար գցեց գռալը ու գունատվեց:

— Յերբ պիտի վերջանա այս բոլորը... — բացականչեց նա հուսահատ և, յերեսը ձեռքերով ծածկած, դուրս յեկավ խրճիթից...

... «Նրանք սպանեցին այն ժիլետ հագած մարդուն, — մտածում եր նա դեմքը շինելի մեջ կոխած, պառկած թփերի մեջ — նա մինչև իսկ չեր հիշում, թե ինչպես եր յեկել այստեղ: — Նրանք վաղ կամ ուշ ինձ ել կսպանեն... Բայց յես առանց այդ ել չեմ ապրում — յես կարծես մեռած եմ: Յես այլևս չեմ տեսնի իմ հարազատներին և այն սիրուն պայծառ գանգուրներով աղջկան, վորի նկարը յես պատառպատառ արի... իսկ նա, յերևի, լալիս եր, այն խեղճ, ժիլետ հագած, մարդը... Տեր իմ, ինչո՞ւ յես պատառոտեցի պատկերը: Յեվ միթե ել յերբեք չեմ վերադառնա նրա մոտ: Վորքան դժբախտ եմ յես!

Արդեն յերկո յեր, յերբ նա դուրս յեկավ թփերից չոր աչքերով և տանջանքի արտահայտությունը դեմքին: Ուր վոր շատ մոտիկ հարբած ձայներ եյին լսվում և նվազում եր գարձոնը: Դարբասի մոտ նա հանդիպեց բարակ յերկար հուսերով աղջկան, — նա ջրափայտը ուսին ջուր եր տանում և կոացել եր ինչպես ճյուղ:

— Ո, ձերոնցից մեկը մեր տղերանց հետ մի քեֆ ե անում վո՞ր, — ասեց աղջիկը բարձրացնելով թուխ թերթերունքները ու ժպտաց, — նա վոնց վոր... լսում եք: — Յեվ մոտիկից լսվող անհոգ յերաժշտության տակտին համաձայն թափահարեց նա իր գեղեցիկ գլուխը: Ջրամաններն ել շարժվեցին ջուրը շաղելով, — աղջիկը ամաչեց և ներս փախավ:

А мы са-ами, каторжане,
Того да-ажидались-а...

Լսվում եր մի խիստ հարբած ու Մեչիկին շատ ծանոթ ձայն: Մեչիկը նայեց դեպի անկյունը և տեսավ Մորոզկային, գարմոնը ձեռքում, գզգզված քանքուլով, վոր ցած եր կախվել աչքերի վրա և կպել եր նրա կարմիր, քրտնած ճակատին:

Մորոզկան գնում եր փողոցի կենտրոնով, ցինիկական շարժվածքով, առաջը դուրս ցցած, և ձգելով գարմոնը այնպիսի — «սրտանց» — արտահայտությամբ, կարծես նա շնանում եր և միևնույն ժամանակ քավում — իսկ նրան հետևվում էին նրա պես հարբած տղերք, առանց գոտիների ու գլխարկների: Նրանց կողքերից, փողոց ամպեր բարձրացնելով, վազում էին վոտաբոբիկ յերեխաները, սատանաների պես կայտառ ու անխիղճ:

— Ա-ա... իմ սիրելի բարեկամ!... — Հարբած կեղծավոր հիացումով — կանչեց Մորոզկան, Մեչիկին տեսնելով: — Ո՛ւր ես գնում, ռւր: Մի վախենա—չենք ծեծի... Խմիր մեզ հետ... Ախ, ջանդ դուս գա — մեկտեղ ենք կորչելու...

Նրանք վողջ խմբով շրջապատեցին Մեչիկին, գրկելով նրան. թեքում էին դեպի նա իրենց բարի, հարբած յերեսները, բուրբելով նրա վրա գինու հոտը, իսկ մեկը նրա ձեռքն եր կոխում մի շիշ ու կծած մի վարունգ:

— Վոչ, վոչ, յես չեմ խմում, — ասում եր Մեչիկը, դուրս պրծնելով, — յես չեմ ուզում խմել...

— Խմիր, ջանդ դուրս գա! — գոռում եր Մորոզկան, ու քիչ եր մնում վոր լա զվարթ կատաղությունից: — Ախ, հորդ գերեզմանը... արյունը... աստվածը... միասին ենք կորչելու:

— Միայն քիչ, խնդրեմ, չե վոր յես չեմ խմում, — ասաց Մեչիկը, կակղելով:

Նա մի քանի կում արավ: Մորոզկան շարժեց գարմոնը, յերգեց խալոտ ձայնով, տղաները սկսեցին նույնպես յերգել:

— Գնանք մեզ հետ, — ասեց մեկը, Մեչիկի թևն անցնելով: — «А я жи-ву ту-ута» յերգեց նա խալոտ ձայնով առաջին պատահած տողը, իր անթրաշ այտը քսելով Մեչիկի յերեսին:

Ու գնացին նրանք փողոցով, հանաքներ անելով և սայթաքելով, շներին վախեցնելով, հայհոյելով, մինչև նրանց վրա կախված անասող, մութ գմբեթով յերկինքը հասնող հայհոյանքներով՝ իրենց, իրենց հարազատներին, մերձավորներին, այս անհավատարիմ, դժվարին հողին:

ՋԱԽՋԱԽՈՒՍ*

Մինչդեռ դասակը հավաքվում և շարվում եր, հրաձգությունը կիսաշրջան գրավեց մինչև գետը, շաչեցին ուժանակները և դղրդացող, շողշողուն ձկները սկսեցին գյուղի վրա ճախրել: Բակլանովը յերկարածիգ շինելի մեջ, ատրճանակը ձեռքին, վազեց դարպասի մոտ, գոռալով:

— Շտապել... շարվել մի կարգով... Մի քսան մարդ կթողնես ձիյերի մոտ, — ասաց նա Դուրովին:

— Իմ յետեից, վազքով, — գոռաց նա մի քանի րոպե հետո և նետվեց ինչ-վոր ուղղությամբ խավարի մեջ, նրա յետեից, շինելները կոճկելով, փամփուշտակալները բաց թողած՝ վազում եր շղթան:

Ճանապարհին նրանց հանդիպեցին փախչող պահակները:

— Նրանք ենտեղ անհաշիվ ուժ ունեն, — գոռում էին նրանք, ձեռները խուճապալից թափահարելով:

Թնդաց հրանոթային համազարկը. ուռմբերը պայթեցին գյուղի կենտրոնում, մի ակնթարթ լուսավորելով յերկնքի մի կտորը, ծոված դանգատունը և ցողից փայլող տերտերական այգին: Հետո յերկինքն ավելի մթնեց: Հիմա ուռմբերը պայթում էին մեկը մյուսի յետեից, կարճ, հավասար ընդ-միջումներով: Մի տեղ, կողքից փովեց կրակը, — խոտի դեղ կամ խրճիթ եր այրվում:

Բակլանովը պետք է պահեր թշնամուն այնքան ժամանակ, մինչև վոր Լեինսոնը կարողանար հավաքել ամբողջ գյուղում ցրված ջոկատը: Բայց Բակլանովին մինչև իսկ չհաջողվեց ջոկատը հասցնել գոմերին: Բռնկվող ուռմբերի միջից նա նկատեց թշնամու դեպի իրեն վազող շղթաները:

* Թարգմ. Խ. Ռադիո:

Հրաձգութեան ուղղութեանից և գնդակները սուլոցից նա հասկացավ, վոր թշնամին իրենց ձախ գորաթևից անցավ գետով և ուր վոր ե, այն ծայրից կմտնի գյուղը:

Ձոկատը շեղակի աջ անկյունը նահանջելով, շարքերով վազելով և նրբանցքներն, այգիներն ու բանջարանոցները անցնելով, գնդակոծում էր թշնամուն: Բակլանովը գետի մոտերքում ականջ էր դնում հրաձգութեանը, վորը շարժվում էր դեպի կենտրոնը. ինչպես յերևում էր, այդ կողմը գրաված էր թշնամուց: Հանկարծ գլխավոր ճանապարհից սարսափելի ձիերով սլացավ թշնամի հեծելազորը: Յերևում էր, թե ինչպես փողոցները հախուռն կերպով լցվում էին մութ, դրդագող, բազմազուլու ձիերի և մարդկանց լավայով:

Թշնամուն պահելու մասին ել չհողարով, Բակլանովը դասակի հետ միասին, կորցնելով մոտ տասը մարդ, դեռ չգրավված շերտով փախավ անտառի ուղղութեամբ: Յեվ գրեթե հենց ձորի դառիվայրին, ուր ձգվում էր խրճիթների վերջին շարքը, նրանք դեմ յելան Լեինսոնի գլխավորութեամբ իրենց սպասող վաշտին: Վաշտը նկատելի կերպով նոսրացել էր:

— Ահա նրանք, — թեթևացած ասաց Լեինսոնը: — Ծնւտ դեպի ձիերը:

Նրանք վերցրին ձիերը և ամբողջ թափով սլացան դեպի անտառը, վոր սկին էր տալիս ներքևում: Նրանց, յերևի, նկատեցին, — յետևից դրդագցին գնդացիները և միանգամից նրանց գլուխների վրա լավեց գիշերային կապարե ձանձերի յերգը. հրեղեն, դրդագող ձկները նորից սկսեցին թարտալ յերկնքում: Նրանք սուզվում էին յերկնքում, բաց թողած պսպղուն պոչերը և բարձր ֆլուորով խրվում էին հողի մեջ, ձիերի վոտների մոտ: Ձիերը հոնդում էին, արնոտ, տաք յերախները բացած և կանանց նման ճչալով, ջոկատը սեղմվում էր, յետևում թողնելով վխտացող դիակներ:

Յետ նայելով Լեինսոնը տեսավ մի վիթխարի շառագույն, վորը տարածված էր գյուղի վրա: Վառվում էր մի ամբողջ թաղ. — այդ շառագույնի ֆոնին ձգվում էին առանձին կամ խմբով սև, հրադեմ մարդկանց կերպարանքներ:

— Լեինսոն, մտիկ, — վրդովված բացականչեց Բակլանովը և ձեռքով ցույց տվեց աջ կողմը:

Ձոկատն արդեն գտնվում էր ներքևում և արագ մոտենում էր անտառին, մինչ վերևից, կտրելով սև դաշտի և յերկնքի գիծը, նրանց ճամբան էր կտրում թշնամու հեծելազորը: Ձիերը, ձգած, սև գլուխներով, և նրանց վրա կուսած հեծյալները մի ակնթարթ յերևում էին յերկնքի ավելի լուսավոր ֆոնին և իսկույն անհետանում, խավարում, լցվելով այստեղ՝ ներքևը:

— Ծնւտ, շնւտ... — գոռում էր Լեինսոնը, անընդհատ յետ նայելով և ասպանդակելով նժույգին:

Վերջապես նրանք հասան բացատին և ձիերից իջան: Բակլանովը Դուբովի դասակի հետ նորից մնաց նահանջը ծածկելու համար, իսկ մնացածները, քաշ տալով ձիերի սանձերից՝ նետվեցին անտառի խորքերը:

Անտառում ավելի հանգիստ էր և խուլ: Գնդացիերային կափկափյունը, հրացանային ճարճատյունն ու հրանոթային համադարկը մնացին յետևում և թվում էին ինչ-վոր կողմնակի բան, վորն, ասես անկարող է խանգարել անտառային անդորրը: Միայն յերբեմն լավում էր, թե ինչպես մի տեղ, ծառերը ջարդելով, ընկնում էին ուռճերը: Այլ տեղերում շառագույնը, թավուտը թափանցելով, հողին և ծառերի բներին մոայլ պղնձե, մթնող ծայրերով շափուղներ էր նետում և նկատելի դարձնում բները պատող խոնավ, ասես արյունոտված մամուռը:

Լեինսոնը Յեֆիմին հանձնեց իր ձին և Կուբրյակին առաջ գցելով՝ ցույց տվեց նրան, թե ինչ ուղղութեամբ գնալ (նա այդ ուղղութեանը ընտրեց միայն նրա համար, վոր պարտավոր էր վորևե ուղղութեան ցույց տալ), ապա ինքը մի կողմ քաշվեց, վորպեսզի տեսնի, թե քանի՞ մարդ է մնացել:

Նրանք անցնում էին իր մոտով, այդ մարդիկը, ճնշված, թրջված ու չար, ծանրորեն ծախելով ծնկները և լարված դիտելով մթությունը, — նրանց վոտների տակ ճղվում էր ջուրը: Յերբեմն ձիերը ընկնում էին փորերին. գետինը շատ մածուցիկ էր: Առանձնապես դժվար էր Դուբովի դասակի գործը, — նրանք իրենց հետ տանում էին յերեքական ձի. միայն Վալյան իր հետ տանում էր յերկուսը՝ իր և Մարդկայի: Իսկ այդ տանջահար մարդկանց ամբողջ շարանի յետևից ձգվում

եր տայգայով ցեխոտ, հոտած գալարուն մի հետք, ասես այդտեղով սողացել եր ինչ վոր գարշելի, կեղտոտ սողուն:

Լեինստնը, յերկու վոտների վրա կաղալով, գնում եր բուրբի յետեից: Հանկարծ ջոկատը կանգ առավ...

— Ի՞նչ պատահեց այնտեղ, — հարցրեց նա:

— Չգիտեմ, պատասխանեց նրա առաջից գնացող պարտիզանը:

— Իմացիր շղթայից:

Մի քիչ վերջը ստացվեց պատասխանը, տանյակ գունաթափ, դողդոջուն շրթունքներում կրկնվելով:

— ...ել առաջ անցնել չի լինի: Ճահճուտ ե...

Լեինստնը, վոտների հանկարծակի դողը ճնշելով, վազեց Կուբրյակի մոտ: Հագիվ եր նա թագնվել ծառերի յետևում, յերբ մարդկային ամբողջ բազմությունը յետ մղվեց և ցրվեց դանազան կողմ. բայց ամենուրեք, ճանապարհը փակելով, ձգվում եր մածուցիկ, մութ, անանցանելի ճահիճը: Սյստեղից միայն մի ճանապարհ կար, — դա նրանց անցած ուղին եր այնտեղ, ուր արիաբար կռվում եր շախտյորնների դասակը: Բայց հրաձգությունը, վոր լսվում եր անտառի բացատից, այլևս ինչ վոր մի կողմնակի բան չեր թվում. նա այժմ ամենանամիջական կերպով իրենց եր վերաբերում: Այժմ այդ հրաձգությունը նույնիսկ կարծես թե նրանց եր մոտենում:

Մարդկանց տիրեց հուսահատ կատաղություն: Նրանք փնտրում եյին իրենց դժբախտություն մեղավորին, — դա, իհարկե, Լեինստնն եր... Յեթե բոլորը միանգամից կարողանային այժմ նրան տեսնել, նրանք իրենց յերկյուղի ամբողջ ուժգնությունը նրա վրա կթափվեյին: Թող դուրս հանի նա իրենց այստեղից, ինչպես վոր կարողացել ե այստեղ բերել:

Յեվ հանկարծ նա ճիշտ վոր յերևաց նրանց մեջ, մարդկային զանգվածի հենց կենտրոնում, վառված ջահը ձեռքում բարձրացրած, վոր լուսավորում եր նրա մեռելային գունատ միրուքավոր դեմքը, սեղմված ատամներով, մեծ, վառվող, կլոր աչքերով, վորոնցով նա արագորեն մի դեմքից մյուսն եր վազում: Յեվ հանկարծակի տիրած լուռության մեջ, վորը խանգարում եյին այնտեղ, անտառի բացատում սկսված մահացու խաղի հնչյունները միայն, — նրա ջղախն,

բարակ, սուր և խուպոտած ձայնը բոլորի համար լսելի՝ հնչեց.

— Ո՞վ ե այնտեղ շարքերը քանդում... Յետ. աղջիկները միայն կարող են խուճապի մեջ ընկնել: Լուկ, — ճչաց նա հանկարծ գայլի պես ատամները կրճատացնելով, դուրս քաշելով մաուզերը, և բողբոջող ձայները վայրկենապես սառեցին շրթունքներում. — լսել իմ հրամանը, — մենք պետք ե ճահիճը ձեղանենք: Մեզ համար ուրիշ յեղք չկա... Բորիսով, — (դա Յ-րդ դասակի նոր հրամանատարն եր), — թող և գնան Բակլանովին ոգնություն: Ասա նրան, վոր դիմանա մինչև նահանջի հրաման արձակելս... Կուբրյակ... Զոկել յերկու մարդ Բակլանովի հետ կապ պահպանելու համար... Լսեցեք ամենքդ: Կապեցեք ձիերը: Յերկու մաս — թփերի յետևում. — չխնայել թրերը... Մնացած բոլորը Կուբրյակի տրամադրություն տակ: Լսել նրան առանց հակաճառություն: Կուբրյակ, հետևիր ինձ... — նա շուռ յեկավ ու, գլխի վերև բռնած ծխացող ձյուլթը՝ դիմեց դեպի ճահճուտը:

Յեվ հանդարտված, ճնշված, մի կույտի վերածված մարդկանց զանգվածը, վորը քիչ առաջ, հուսահատորեն ձեռքերը պարզած, պատրաստ եր լալ ու սպանել, հանկարծ շարժվեց գերմարդկայնորեն արագ, հնազանդ ու մոլեգին: Մի քանի ակնթարթում ձիերը կապված եյին, կացինները թրխկացին, լուստենին ճարճատեց սուսերի հարվածների տակ: Բորիսովի ջոկատը վազեց խավարի մեջ, աղմկելով գենքերով և սապոգներով ճղփացնելով, նրանց հանդեպ, արդեն քաշ եյին տալիս թաց թփերի առաջին խրձերը: Լսվում եր ընկնող ծառերի դրդյունը և ահագին, բազմավոստ, սուրող հսկաները շրփվում եյին ինչ-վոր կակուղ, կործանիչ բանում և վառված ձյուլթի լույսի մեջ յերևում եր, թե ինչպես մութկանաչ մամուռակալած ջրոսպի մակերևույթը հսկայական ոճի մարմնի պես փռվում եր ուռուցիկ ալիքներով:

Այնտեղ, ճյուղերին կպած, ջրում, ցեխում, կործանման մեջ վխտում եյին մարդիկ, լուսավորված ծխոտ բոցով, վոր դուրս եր կորզում խավարի միջից այլայլված դեմքեր, կորացած կոնակներ, ճյուղերի հրեշային կուտակում: Նրանք աշխատում եյին, պոկելով իրենց վրայից շինեկները, և ձեղբորտված վարտիք-շապիկի միջից յերևում եյին նրանց լարված,

քրտնած և մինչև արյունը չանգուլած մարմինները: Նրանք կորցրել էին ժամանակի, տարածութեան, սեփական մարմնի, ամոթի, ցավի և հոգնածութեան ամեն մի զգացում: Նրանք տեղն ու տեղը դուրս էին քաշում գլխարկներով ճահճային ջուրը, վորի մեջ լողում էր գորտի կորած խավյարը, և խմում էին այն ագահաբար ու շտապով, վիրավոր գազանների նման...

Իսկ հրաձգութեանը ավելի և ավելի վրա յեր հասնում, դառնալով ավելի տաք ու լսելի: Բակլանովը մեկը մյուսի յետևից մարդիկ էր ուղարկում և հարցնում, — շուտ կլինի, շուտ... նա կորցրել էր մարտիկների կեսը, կորցրել էր արյունահոս Դուբովին և դանդաղ նահանջում էր, զիջելով թիզը թզի յետևից: Վերջի վերջո նա մոտեցավ թփուտներին, վորոնց կտրում էին ճահիճը ճեղանելու համար, — ել նահանջելու տեղ չկար: Թշնամու գնդակները այժմ խիտ կերպով սուլում էին ճահճի վրա. աշխատողներից մի քանիսը արդեն վիրավորվել էին: Վարյան նրանց վերքերն էր կապում: Ձիերը, հրաձգութեանից վախեցած, մոլեգնորեն խրխնջում էին ու ծառս յելնում, մի քանիսն էլ, սանձափողկերը կտրելով, տայգա նետովեցին և խրվելով ճահճուտում, խղճալիորեն ոգնութեան էին կանչում:

Հետո թփուտների վրա ընկած պարտիզանները, իմանալով, վոր ճեղանը պատրաստ է, — սկսեցին փախչել: Բակլանովը ներս ընկած այտերով, բորբոքված աչքերով, վառոգածից սևացած՝ վազում էր նրանց յետևից, իր դատարկված կոշտով սպառնալով և լաց էր լինում կատաղութեանից:

Գոռալով և ձյութն ու գենքը թափահարելով, քաշ տալով իր յետևից ընդդիմադրող ձիերին, վաշտը գրեթե մի անգամից խուժեց դեպի ճեղանը: Գրգռված ձիերը չեյին լսում առաջնորդներին և խիում էին ցավազարների պես, յետևիները ցնորված խցկվում էին առաջինների մեջ և դրանից ճեղանը ճարճատում էր և իջնում: Մյուս ավեր յելնելիս՝ Մեչիկի ձին սայթաքեց ճեղանից և նրան դուրս էին քաշում պարաններով: Մեչիկը ջղաձգորեն կպել էր լարծուն թոկից, վորը դողում էր նրա ձեռքին ձիու մոլեգնութեանից, և ձգում էր, ձգում, վոտները խճողած ցեխոտ ուռե-

թիներում: Իսկ յերր ձիուն դուրս քաշեցին վերջապես, նա յերկար չեր կարողանում քակել ձիու առջևի վոտներին քաշված հանգույցը և կատաղի հրճվանքով ասամներով բռնել երայն, — ճահճի բույրով և զգվելի լորձունքով ծծված այդ հանգույցը:

Ամենավերջը թմբոջն անցան Լեինսոնն ու Գանչարենկոն:

Պայթեցնողը շտապեց տեղավորել դինամիտի ֆուգատը և գրեթե հենց նույն վայրկյանին, յերբ հակառակորդը հատաժանցարանին, — ճեղանը ողբ ցնդեց...

Մի քիչ հետո մարդիկ սթափվեցին և հասկացան, վոր արդեն առավոտ է: Նրանց առաջ ընկած էր շողշողուն յեղյաժով ծածկված տայգան. ծառերի արանքների վրա յերևացին կապույտ յերկնքի վառ պատառները. զգացվում էր, վոր այնտեղ, անտառի յետևում, բարձրանում է արևը: Մարդիկ նետեցին իրենց ձեռքից խանձուկները, վոր դեռ բռնել էին դուր տեղը, տեսան իրենց կարմիր, այլանդակված ձեռքերը, թաց, տանջված ձիերին, վորոնք ծխում էին քնքուշ, հալվող գոլորշիներով, — և ապշեցին այն ամենին, ինչ վոր կատարել էին այդ գիշերը:

Հինգ վերստ հեռավորութեան վրա այն տեղից, ուր պարտիզանները ճեղան էին նետել, — ճահճուտի վրայով մի կամուրջ էր ձգված, վորտեղից անցնում էր Տուտո-Վակա տանող պետական խճուղին: Դեռ յերեկ յերեկո, վախենալով, վոր Լեինսոնը չի գիշերի գյուղում, կազակները հենց ճանապարհին, կամրջից մոտ ութ վերստ հեռավորութեան վրա դարան էին մտել:

Նրանք այդտեղ մնացին ամբողջ գիշերը, սպասելով Լեինսոնի շոկատին, և լսում էին հրանոթների հեռավոր համադարձերի ձայնը: Առավոտյան սրարջավ յեկած բանբերը հրաման բերեց — մնալ տեղերում, վորովհետև թշնամին, ճահճուտը ճեղքելով, գալիս է իրանց կողմը:

Իսկ բանբերի գալուց մի տաս րոպե միայն անց Լեինսոնի շոկատը, վորը վոչինչ չգիտեր այդ դարանի, այլև հենց նոր իր կողքից սրարջավ անցած թշնամու բանբերի մասին, նույնպես յեկավ Տուտո-Վակա խճուղին:

Արևն արդեն բարձրացել էր անտառի վրա: Յեղյամը վաղուց էր հալվել: Յերկինքը վերևում բացվել էր, թափանցիկ — սառցային կապույտ: Ծառերը բաց, շողշողուն վռուկ մեջ կռացել էյին ճանապարհին: Տաք, վոչ-աշնանային որ էր բացվում:

Լեինստնը մտացիր մի հայացք նետեց ամբողջ այդ պայծառ, մաքուր և փայլուն գեղեցիկության վրա և չզգաց այն: Տեսավ իր տանջված, յերեք անգամ նոսրացած ջոկատը, վոր վհատորեն փոված էր ճամբին, և զգաց, թե ինչպես մահու չափ հոգնած է ինքը և անդոր է մի բան անելու այդ մարդկանց համար, վորոնք վհատ քաշ էյին գալիս իր յետևից: Այժմ նա միմիայն նրանց հանդեպ անտարբեր չէր, միայն նրանք էյին մոտ իր սրտին — այդ հոգնատանջ, հավատարիմ մարդիկ նրան ավելի մոտ էյին, քան վորևե այլ բան, նույնիսկ իրանից ել ավելի մոտ, վորովհետև նա մի վայրկյան իսկ չեր զաղարում զգալ, վոր նա ինչ-վոր բանով պարտական է նրանց. բայց Լեինստնին թվում էր, թե նա այլևս վոչինչ չի կարող անել նրանց համար, նա այլևս չեր ղեկավարում նրանց, և նրանք այդ ղեռ չգիտենալով քաշ են գալիս նրա յետևից, իր առաջնորդին ընտելացած մի հոտի նման: Յեկ դա յեր այն ամենասոսկալին, վորից նա ամենից ավելի յեր վախենում, յերը յերեկ առավոտյան մտածում էր Մետելիցայի մահվան մասին...

Նա փորձում էր մի կերպ հավաքել իր ուժերը, կենտրոնանալ վորևե գործնականորեն անհրաժեշտ բանի վրա, բայց նրա միտքն արդեն նրան չեր յենթարկվում և շողվում էր, աչքերը գոցվում էյին և տարրոինակ պատկերներ, հիշողությունների ծվեններ, շրջապատի ազոտ, մշուշոտ և հակասական զգացմունքներ լողում էյին նրա գիտակցության մեջ, անվերջ փոփոխվող, անձայն ու անմարմին յերամներով...

Ընչի՞ համար է այս յերկար, անձայր ճանապարհը, և այս թաց տերևուտը, և յերկինքը, վորն այնպես մեռած է ու ել անպետք ինձ համար... Արդյոք ի՞նչ է թելադրում ինձ այժմ իմ պարտականությունը...

Հա. յես պարտավոր եմ Տուգո-Վակի հովիտը յերնել... Վա... կի հովիտը — ինչ տարրոինակ է Վա... կի հովիտը...

բայց ինչպե՞ս հողնած եմ, քունս ինչպե՞ս և տանում: Ել ինչ կարող են ինձանից պահանջել այս մարդիկ, յերը քունս այսպես տանում ե...
Նա ասում է — հետախույզներ ուղարկենք... Այո, այո. պետք է ուղարկել... նրա գլուխը կտր է և բարի, ինչպես վորդուս գլուխը. իհարկե պետք է հետախույզներ ուղարկել և նոր քնել... քնել... Յեկ նույնիսկ վոչ թե վորդուս գլխի նման, այլ... ի՞նչ...

— Ի՞նչ ասացիր, — հարցրեց նա հանկարծ, գլուխը բարձրացնելով:

Նրա կողքով գնում էր Բակլանովը:
— Ասում եմ, պետք է հետախույզներ ուղարկել:

— Այո, այո, պետք է ուղարկել: Կարգադրեր խնդրեմ...

Մի ըոպեյից Լեինստնի մոտով առաջ անցավ մեկը, հոգնած ընթացքով, — Լեինստնը հայացքով ճամբեց նրա կորացած մեջքը և ճանաչեց Մեչիկին: Նրան սխալ թվաց, վոր Մեչիկին է հետախույզ գնում, բայց նա չկարողացավ ստիպել իրեն այդ սխալը պարզելու և իսկույն մոռացավ այն: Հետո մի ձիավոր ել անցավ:

— Մորոզկա, — կանչեց Բակլանովը գնացողին, — այնուամենայնիվ աշխատեցեք աչքից չթողնել իրար...

«Միթե չսպանվեց նա, — մտածեց Լեինստնը: Իսկ Դուրովը սպանվեց... խեղճ Դուրով... բայց ինչ էր պատահել Մորոզկային... Հա, հիշեցի, — այդ յերեկ յերեկոյան էր: Լավ վոր այն ժամանակ յես նրան չտեսա՞...»

Մեչիկը, վոր արվեն բավական առաջ էր անցել, յետ նայեց: Մորոզկան նրացից հիսուն սաժեն յետ էր և ջուկատն ել դեռ յերևում էր: Ապա ջոկատն ել, Մարոզկան ել շրջադարձի յետևը մնացին և աչքիցը կորան: Նեկան չեր ուղում քառատրոփ գնալ և Մեչիկը մեքենայորեն քշում էր նրան. նա լավ չեր հասկանում, թե ինչու իրան առաջ ուղարկեցին, բայց իրեն հրամայված էր քառատրոփ գնալ և նա յենթարկվում էր:

Ճանապարհը գալարվում էր խոնավ սարսլանջներով, խիտ ծածկված կաղնիներով և թխկիներով, վոր դեռ պահպանում էյին մուգ-կարմրագույն տերևները: Նեկան խլիկատվելով

ցնցում երևա հպում թփերին: Վերելքին հասնելով, նա սկսեց հանդարտ քայլով գնալ: Թամբին կպած Մեչիկը ննջում երևա ել ձեռք չեր տալիս ձիուն: Յերբեմն նա սթափվում երևա և տարակուսանքով շուրջն երևա նայում, իսկ շուրջը նույն անանցելի թավուտն երևա, վոր վոչ վերջ ուներ, վոչ ել սկիզբ, ինչպես վերջ ու սկիզբ չուներ այն նիրհուն, բուժ, շրջապատի հետ վոչնչով չկապված կացութունը, վորի մեջ գտնվում երևա ինքը:

Հանկարծ նեկան յերկշտ փոնչաց և նետվեց դեպի թփերը, սեղմելով Մեչիկին ինչ-վոր ճկուն վոստերի... Մեչիկը գլուխը ցնցեց և նրա նիրհուն դրութունը վայրկենապես անցավ, տեղի տալով մի անասելի կենդանական սարսափի՝ ձանապարհին, մի քանի քայլ հեռավորութան վրա կանգնած երևա կազակները:

— Ի՞ջիր, — ասաց նրանցից մեկը խեղդված, սուրող շունջով: Մեկը բռնեց նեկայի սանձափողը: Մեչիկը, մեղմ բարցականչութուն արձակելով, ցած սահեց թամբից և մարմնի մի քանի ստորացուցիչ շարժումներ անելով, հանկարծ շեշտակի գլորվեց ինչ-վոր տեղ, զառիվայրից ներքև: Նրա ձեռքերն այնպես զարկվեցին թաց կոճղին, վոր ցավեցին. նա թռավ, վոտքի կանգնեց, լպստաց, — մի քանի վայրկյան սոսկումից համրացած թավալվեց, վերջապես վոտքի յեղնելով շտկվեց և վազեց ձորակի յերկայնքով, առանց զգալու իր մարմինը, ձեռքերը նետելով ամեն մի պատահած իրի և անյերևակայելի վոստյուններ կատարելով: Նրան հետապնդում երևա, նրա յետևից լավում երևա թփերի չրխկոց և մեկը շարասիրտ շեշտով հայհոյում երևա...

Մորոզկան, իմանալով, վոր իրենից առաջ մի հետախույզ ել ե գնում, նույնպես վատ երևա հետևում այն ամենին, ինչ-վոր անցնում-դառնում երևա իր շուրջը. նա գտնվում երևա ծայրահեղ հոգնածութան այն աստիճանում, յերբ ամեն ինչ չքանում ե իսպառ, նույնիսկ ամենակարևոր մարդկային մտքերը, և մնում ե մի անմիջական ցանկութուն՝ հանգստի ցանկութուն, հանգստի, ինչ գնով ել լինի... Նա ել չեր մտածում վոչ իր կյանքի, վոչ Վարյայի մասին, վոչ ել այն մասին, թե ինչպես կվերաբերվի իրեն Գոնչարենկոն: Նա

մինչև իսկ ուժ չուներ ափսոսալու Դուբովին, թեև Դուբովը նրա ամենամոտ մարդկանցից երևա, — նա լոկ այն մասին երևա մտածում, թե յերբ կբացվի իր առաջ այն ավիտյաց յերկիրը, վորտեղ կարելի կլինի գլուխը գետնին դնել, հանգչել: Այդ ավիտյաց յերկիրը պատկերանում երևա նրան, վորպես մի մեծ ու խաղաղ, արևով վողողված գյուղ, լի վորոճող կովերով ու լավ մարդկանցով, — մի գյուղ, վորը բուրում ե անասունների և խոտի բուրմունքով:

Յեկ յերբ անակընկալ կերպով իր առաջ ցցվեցին կազակների դեղնաշրջան գլխարկները և Հուգան (ձին) յետ-յետ գնաց, խրելով նրան թփերի մեջ, վորոնք արնագույն տերևներով թրթռացին նրա աչքերի առաջ, — մեծ, արևով վողողված գյուղի ուրախալի տեսիլը իսկույն խառնվեց հենց նոր այստեղ կատարված սոսկալի չլաված դավաճանութան վայրկենական զգացմունքին...

— Փախել ե, գարշելի... — ասաց Մորոզկան, հանկարծ արտասովոր պարզությամբ պատկերացնելով Մեչիկի տեսիլի ու պարզ աչքերը և միևնույն ժամանակ սիրտը ճմլող թախժով կարեկցության զգացմունքը դեպի ինքը և իր յետևից յեկող մարդիկը, — համակեց նրա երևութունը:

Նա վոչ թե այն երևա ափսոսում, վոր հիմի պիտի մեռնի, այսինքն դադարի զգալուց, ապրելուց, շարժվելուց, — նա իսկի չեր կարողանում պատկերացնել իրեն նման անսովոր և տարորինակ վիճակում, վորովհետև այդ ընդլայն նա դեռ ապրում երևա, զգում ու շարժվում, — բայց նա պարզ կերպով ըմբռնեց, վոր նա ել յերբեք չի տեսնի արևով վողողված այն գյուղը և այն մոտիկ, սիրելի մարդկանց, վորոնք գալիս երևա իր յետևից: Բայց նա այնպիսի մի պայծառությամբ երևա զգում նրանց իր մեջ, — այդ հոգնած, իրեն վատահած մարդկանց, վոր նրա մտքում նույնիսկ միտք ել չծագեց, թե իր համար կարող ե գոյութուն ունենալ մի ուրիշ յեղք բացի վտանգի մասին նրանց նախազգուշացնելը... Նա դուրս քաշեց պատյանից ատրճանակը և գլխից վեր բարձրացնելով, վորպեսզի ձայնն ավելի լավ լավի, կրակեց յերբեք անգամ, ինչպես պայծառավորվել երևա...

Նույն ակնթարթում մի ինչ-վոր բան թնդաց, փայլատակեց, վորոտաց, աշխարհը ասես միչից կիսվեց և նա Հուդայի հետ մեկտեղ գլորվեց թփերի մեջ...

Յերբ Լեինսոնը լսեց կրակոցները ձայնը, — դրանք այնքան անսպասելի էին և այնպես անհնարին նրա համար իր ներկա կացութայն մեջ, վոր դա նույնիսկ չհասավ նրա գիտակցութայնը: Նա միայն այն ժամանակ ըմբռնեց նրանց նշանակութունը, յերբ Մորոզկայի վրա թնդացող համազարկը վորոտաց և ձիերը կանգնեցին արձանացած, գլուխները վեր ցցած և ականջները սրած:

Նա յետ նայեց մի անոպնական հայացքով, առաջին անգամ ուրիշի ոգնութունը հայցելով, բայց պարտիզանների գունատ և նիհար հայացքներում, վորոնք միաձուլված, կազմել էին մի դեմք, վորը իրեն եր նայում սարսափելի համբարցական մի արտահայտութամբ, — նա կարգաց միայն նույն անոգնականութայն և յերկյուղի արտահայտութունը...

«Ահավասիկ այն, — ինչից յես վախենում եյի», — մտածեց Լեինսոնը, և ձեռքով այնպիսի շարժում արեց, վոր կարծես մի բան եր փնտրում, վոր բռնի, բայց փնտրածը չգտավ...

Յեվ հանկարծ նա միանգամայն պարզ և վորոշակի տեսավ իր առջև Բակլանովի պարզ, մանկական, նույնիսկ մի քիչ միամիտ, հոգնածութունից ու ծխից կոպտացած ու սևացած դեմքը: Բակլանովը, մի ձեռքին բռնած ատրճանակը, մյուս ձեռքով ձիու բաշը, լարված ուշադրութամբ նայում եր դեպի այն կողմը, վորտեղից լսվեց համադարկի ձայնը: Ու նրա միամիտ, խոշոր այտերով դեմքը, վորը մի փոքր առաջ եր ձգվել, սպասելով հրամանի, վառվում եր այն իսկական և մեծագույն կրքով, հանուն վորի իրենց կյանքն էին գոհարեբել ջոկատի լավագույն պարտիզանները:

Լեինսոնը ցնցվեց և ուղղվեց, և մի ինչ-վոր ցավագին ու քաղցր հույզ համակեց նրան... Նա հանկարծ դուրս քաշեց սուրը պատյանից և փայլատակող աչքերով նույնպես առաջ ձգվեց:

— Ճեղքենք, հա, — հարցրեց նա Բակլանովից խուլորտ ձայնով, անսպասելիորեն սուրը գլխից վեր բարձրացնելով:

այնպես, վոր նա շողողաց արևի տակ: Յեվ յուրաքանչյուր պարտիզան, այդ սուրը տեսնելով, նույնպես ցնցվեց ու ձգվեց:

Բակլանովը, մի կատաղի հայացք նետելով սրին, շեշտակի դարձավ դեպի ջոկատը և մի ինչ վոր բան ձևաց, կտրուկ ու սուր, բայց թե ինչ՝ Լեինսոնը չլսեց, վորովհետև այդ ակնթարթին հանձնված այն ներքին ուժին, վորը դեկավարում եր Բակլանովին և վորը հարկադրեց նրան մերկացնել սուրը, նա առաջ սլացավ ճամբով, դգալով վոր վողջ ջոկատը սուրալու յե այժմ իր յետևից:

Յերբ մի քանի րոպե անց նա յետ նայեց, մարդիկ սրառչավ իրեն եյին հետևում, կուցած թամբերին, լարված ծնոտներն առաջ ցցած, և նրանց աչքերում կար նույն լարված ու կրքոտ արտահայտութունը, վորպիսին նա տեսավ Բակլանովի աչքերում:

Սա վերջին կապակցված տպավորութունն եր Լեինսոնի հիշողութայն մեջ. նույն այդ ակնթարթին ինչ-վոր շլացուցիչ, վորոտալից բան փլվեց նրա վրա, խփեց, տրորեց, վորոբեց, և նա, այլևս առանց իրեն գիտակցելու, բայց զգալով վոր դեռ ապրում ե, թռավ մի ինչ վոր նարնջագույն, Ֆլշացող անդունդի վրայով...

« Ազգային գրադարան

NL0328035

30 ԿՈՊ.

22324

Цена 30 коп.

Х. 3.

А. ФАДЕЕВ

ТРИ СМЕРТИ

Отрывки из „Разгрома“
(перев. с русск.)

На армянском языке

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.
Москва, центр, Никольская, 10.

891. 71

Б-14